

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

1. The Collection of the Long Discourses -
Subcommentaries (1. Dīgha Nikāya - Tīkā)
2. Subcommentary on the Great Chapter (2. Mahāvaggaṭīkā)
3. Commentary on the Great Discourse on the Final Nibbāna
(3. Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā)

PaliVerse

1.The Collection of the Long Discourses - Subcommentaries

2. Subcommentary on the Great Chapter

3. Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā

131. Pūjanīyabhāvato, buddhasampadañca pahāya pavattatā mahantañca taṃ parinibbānañcāti mahāparinibbānaṃ; savāsanappahānato mahantaṃ kilesakkhayaṃ nissāya pavattaṃ parinibbānantipi mahāparinibbānaṃ; mahatā kālena mahatā vā guṇarāsinā sādhitāṃ parinibbānantipi mahāparinibbānaṃ; mahantabhāvāya, dhātūnaṃ bahubhāvāya parinibbānantipi mahāparinibbānaṃ; mahato lokato nissaṭṭhaṃ parinibbānantipi mahāparinibbānaṃ; sabbalokāsādhāraṇattā buddhānaṃ sīlādiguṇehi mahato buddhassa bhagavato parinibbānantipi mahāparinibbānaṃ; mahati sāsane patiṭṭhite parinibbānantipi mahāparinibbānanti buddhassa bhagavato parinibbānaṃ vuccati, tappaṭisaṃyuttaṃ suttaṃ mahāparinibbānasuttaṃ. Gijjhā ettha vasantīti gijjhaṃ, gijjhaṃ kūṭaṃ etassāti gijjhakūṭo, gijjhaṃ viya vā gijjhaṃ, kūṭaṃ, taṃ etassāti gijjhakūṭo, pabbato, tasmim gijjhakūṭe. Tenāha “gijjhā”tiādi. Abhiyātukāmoti ettha abhi-saddo abhibhavanattho, “abhivijānātū”tiādīsu viyāti āha “abhibhavanatthāya yātukāmo”ti. Vajjirājānoti “vajjetabbā ime”tiādito pavattaṃ vacanaṃ upādāya “vajjī”ti laddhanāmā rājāno, vajjiraṭṭhassa vā rājāno vajjirājāno. Vajjiraṭṭhassa pana vajjisamaññā tannivāsirājakumāravasena veditabbā. Rājiddhiyāti rājabhāvānugatena sabhāvena. So pana sabhāvo nesaṃ gaṇarājūnaṃ mitho sāmaggīyā loke pākaṭo, ciraṭṭhāyī ca ahoṣīti “sāmaggabhāvaṃ kathesī”ti vuttaṃ. Anu anu taṃsamaṅgino bhāveti vaḍḍhetīti anubhāvo, anubhāvo eva ānubhāvo, patāpo, so pana nesaṃ patāpo hatthiassādivāhanasampattiyā, tattha ca susikkhitabhāvena loke pākaṭo jātoti “etena...pe... kathesī”ti vuttaṃ. Tālacchiggalenāti kuñcikāchiddena. Asananti saraṃ. Atipātayissantīti atikkāmenti. Poṅkhānupoṅkhanti poṅkhassa anupoṅkhaṃ, purimasarassa poṅkhaṃ padānugatapoṅkhaṃ itaraṃ saraṃ katvāti attho. Avirādhanti avirajjhitaṃ. Ucchindissāmīti ummūlanavasena kulasantatiṃ chindissāmi. Ayaṇaṃ vaḍḍhanaṃ ayo, tappaṭikkhepena anayoti āha “avaḍḍhiyā etaṃ nāma”nti. Vikkhipatīti vidūrato khipati, apānetīti attho.

Gaṇgāyanti gaṇgāsamīpe. Paṭṭanagāmaṃti sakaṭapaṭṭanagāmaṃ. Āṇāti āṇā vattati. Aḍḍhayaṇananti ca tasmim paṭṭane aḍḍhayaṇanattānāvāsino sandhāya vuttaṃ. Tatrāti tasmim paṭṭane. Balavāghātajātoti uppannabalavakodho.

Meti mayhaṃ. Gatenāti gamanena.

Rājaaparihāniyadhammavaṇṇanā

134. Sītaṃ vā uṇhaṃ vā natthi, tāyaṃ velāyaṃ puññānubhāvena buddhānaṃ sabbakālaṃ samasītuṇhāva utu hoti, taṃ sandhāya tathā vuttaṃ. Abhiṇhaṃ sannipātāti niccasannipātā, taṃ pana niccasannipātataṃ dassetuṃ “divasassā”tiādi vuttaṃ. Sannipātabahulāti pacurasannipātā. Vosānanti saṅkocaṃ. “Yāvakīva”nti ekamevetāṃ padaṃ aniyamato parimāṇavācī, kālo cettha adhippetoti āha “yattakaṃ

kāla”nti. “Vuddhiyevā”tiādinā vuttamattham byatirekamukhena dassetum
“abhiñham asannipatantā hī”tiādi vuttam. Ākulāti khubhitā, na pasannā. Bhijjivāti
vaggabandhato vibhajja visum visum hutvā.

Sannipātabheriyāti sannipātārocanabheriyā. Aḍḍhabhuttā vāti sāmibhuttā ca.
Osīdamāneti hāyamāne.

Pubbe akatanti pubbe anibbattam. Suñkanti bhaṇḍam gahetvā gacchantehi
pabbatakhaṇḍa nadītthagāmadvārādīsu rājapurisānam dātabbabhāgam. Balinti
nipphannasassādito chabhāgam, sattabhāgantiādinā laddhakaram. Daṇḍanti
dasavīsaticahāpaṇādikaṃ aparādhānurūpaṃ gahetabbadhanadaṇḍam.
Vajjidhammanti vajjirājadhammaṃ. Idāni apaññattapaññāpanādīsu tappaṭikkhepa
ādīnavānisamse vitthārato dassetum “tesam apaññatta”ntiādi vuttam.
Pāricariyakkhamāti upaṭṭhānakhamā.

Kulabhogaissariyādivasena mahatī mattā pamāṇam etesanti mahāmattā,
nītisatthavihite vinicchaye ṭhapitā mahāmattā vinicchayamahāmattā, tesam. Dentīti
niyyātenti. Sace coroti evaṃsaññino sace honti. Pāpabhīrutāya attanā kiñci avatvā.
Daṇḍanītisaññite vohāre niyuttāti vohārikā, ye “dhammaṭṭhā”ti vuccanti. Suttadharā
nītisuttadharā, īdise vohāravinicchaye niyametvā ṭhapitā. Paramparābhatesu aṭṭhasu
kulesu jātā agatigamanaviratā aṭṭhamahallakapurisā aṭṭhakulikā.

Sakkāranti upakāram. Garubhāvaṃ paccupaṭṭhapetvāti “ime amhākaṃ garuno”ti
tattha garubhāvaṃ pati pati upaṭṭhapetvā. Mānentīti sammānenti, tam pana
sammānanam tesu nesam attamanatāpubbakanti āha “manena piyāyanti”ti.
Nipaccakāranti paṇipātam. Dassentīti “ime amhākaṃ pitāmahā, mātāmahā”tiādinā
nīcacittā hutvā garucittākāram dassenti. Sandhāretunti sambandham avicchinnaṃ
katvā ghaṭetum.

Pasayhākārassāti balakkārassa. Kāmaṃ vuddhiyā pūjanīyatāya “vuddhihāniyo”ti
vuttam, attho pana vuttānukkameneva yojetabbo, pāliyaṃ vā yasmā “vuddhiyeva
pāṭikañkhā, no parihānī”ti vuttam, tasmā tadanukkamena “vuddhihāniyo”ti vuttam.

Vipaccitum aladdhokāse pāpakamme, tassa kamma vipāke vā anavasaro
devatopasaggo, tasmim pana laddhokāse siyā devatopasaggassa avasaroti āha
“anuppannam...pe... vaḍḍhenti”ti. Eteneva anuppannam sukhanti etthāpi attho
veditabbo. “Balakāyassa diguṇatiguṇatādassanam, paṭibhayabhāvadassana”nti
evam ādinā devatānam saṅgāmasīse sahāyatā veditabbā.

Anicchitanti anittam. Āvaraṇatoti nisedhanato. Yassa dhammato anapetā
dhammiyāti idha “dhammikā”ti vuttā. Migasūkarādighātāya sunakhādīnam kaḍḍhitvā
vanacaraṇam vājo, migavā, tattha niyuttā, te vā vājenti nentīti vājikā,
migavadhacārino. Cittappavattiṃ pucchatī. Kāyikavācasikapayogena hi sā loke
pākaṭā pakāsabhūtāti.

135. Devāyatanabhāvena citattā, lokassa cittikāraṭṭhānattā ca cetiyaṃ ahosi.

Kāmaṃkāravasena kiñcīpi na karaṇīyāti akaraṇīyā. Kāmaṃkāro pana
hatthagatakaraṇavasenāti āha “aggahetabbāti attho”ti. Abhimukhayuddhenāti
abhimukham ujukameva saṅgāmakaraṇena. Upalāpanam sāmam dānañcāti
dassetum “ala”ntiādi vuttam. Bhedopi idha upāyo evāti vuttam “aññatra
mithubhedāyā”ti. Yuddhassa pana anupāyatā pageva pakāsītā. Idanti “aññatra

upalāpanāya, aññatra mithubhedā”ti ca idaṃ vacanaṃ. Kathāya nayaṃ labhitvāti “yāvakīvañca...pe... no parihānī”ti imāya bhagavato kathāya nayaṃ upāyaṃ labhitvā.

Anukampāyāti vajjirājesu anuggahena. Assāti bhagavato.

Kathanti vajjīhi saddhiṃ kātābbayuddhakathaṃ. Ujuṃ karissāmīti paṭirājāno ānetvā pākāraparikhānaṃ aññathābhāvāpādanena ujubhāvaṃ karissāmi.

Patitṭhitaguṇoti patitṭhitācariyaguṇo. Issarā sannipatantu, mayaṃ anissarā, tattha gantvā kiṃ karissāmāti licchavino na sannipatiṃsūti yojanā. Sūrā sannipatantūti etthāpi eseva nayo.

Balabherinti yuddhāya balakāyassa utṭhānabheriṃ.

Bhikkhuaparihāniyadhammavaṇṇanā

136. Aparihānāya hitāti aparihāniyā, na parihāyanti etehīti vā aparihāniyā, te pana yasmā aparihāniyā kārakā nāma honti, tasmā vuttaṃ “aparihānikare”ti. Yasmā pana te parihānikarānaṃ ujupaṭipakkhabhūtā, tasmā āha “vuddhihetubhūte”ti. Yasmā bhagavato desanā uparūpari ñāṇālokaṃ pasādentī sattānaṃ hadayandhakāraṃ vidhamati, pakāsetabbe ca atthe hatthatale āmalakaṃ viya suṭṭhutamāṃ pākāṭe katvā dasseti, tasmā vuttaṃ “candasahassaṃ...pe... kathayissāmī”ti.

Yasmā bhagavā “tassa brāhmaṇassa sammukhā vajjīnaṃ abhiṇhasannipātādipaṭipattiṃ kathentoyeva ayaṃ aparihāniyakathā aniyyānikā vaṭṭanissitā, mayhaṃ pana sāsane tathārūpī kathā kathetabbā, sā hoti niyyānikā vivaṭṭanissitā, yāya sāsanaṃ mayhaṃ parinibbānato parampi addhaniyaṃ assa ciraṭṭhitika”nti cintesi, tasmā bhikkhū sannipātāpetvā tesāṃ aparihāniye dhamme desento teneva niyāmena desesi. Tena vuttaṃ “idaṃ vajjisattake vuttasadisamevā”ti. Evaṃ saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassento “idhāpi cā”tiādimāha. Tattha “tato”tiādi disāsu āgatasāsane vuttaṃ taṃ kathanāṃ. Vihārasīmā ākulā yasmā, tasmā uposathapavāraṇā ṭhitā.

Olīyamānakoti pālito, atthato ca vinassamāno. Ukkhipāpentāti paguṇabhāvakaraṇena, atthasaṃvaṇṇanena ca paggaṇhantā.

Sāvattiyaṃ bhikkhū viya pācittiyaṃ desāpetabboti. Vajjiputtakā viya dasavatthudīpanena. “Gihigatānīti gihipaṭisaṃyuttānī”ti vadanti. Gihīsu gatāni, tehi ñātāni gihigatāni. Dhūmakālo etassāti dhūmakālikaṃ citakadhūmavūpasamato paraṃ appavattanato.

Thirabhāvappattāti sāsane thirabhāvaṃ anivattitabhāvaṃ upagatā. Therakārakehīti therabhāvasādhakehi sīlādiguṇehi asekkhadhammehi. Bahū rattiyoti pabbajitā hutvā bahū rattiyō jānanti. Sīlādiguṇesu patitṭhāpanameva sāsane pariṇāyakatāti āha “tīsu sikkhāsu pavattenti”ti.

Ovādaṃ na denti abhājanabhāvato. Paveṇīkathanti ācariyaparamparābhatāṃ sammāpaṭipattidīpanaṃ dhammakathaṃ. Sārabhūtaṃ dhammapariyāyanti samathavipassanāmaggaṃ phalaṃ sampāpanena sārabhūtaṃ bojjhaṅgakosallaanuttarasītibhāvaadhicittasuttādidhammatantiṃ.

Punabbhavadānaṃ punabbhavo uttarapadalopena. Itareti ye na paccayavasikā na āmisacakkhukā, te na gacchanti taṇhāya vasaṃ.

Āraññakesūti araññabhāgesu araññapariyāpannesu. Nanu yattha katthacipi taṇhā sāvajjā evāti codanaṃ sandhāyāha “gāmantasenāsanesu hī”tiādi, tena “anuttaresu vimokkhesu pihaṃ upaṭṭhāpayato”ti ettha vuttasinehādayo viya āraññakesu senāsanesu sālayatā sevitaḥḥapakkhiyā evāti dasseti.

Attanāvāti sayameva, tena parehi anussāhitānaṃ saraseneva anāgatānaṃ pesalānaṃ bhikkhūnaṃ āgamaṇaṃ, āgatānaṃ phāsuvihāraṃ paccāsisantīti dasseti. Iminā nīhārenāti imāya paṭipattiyā. Aggahitadhammaggaṇanti aggahitassa pariyaṭṭidhammassa uggahaṇaṃ. Gahitasajjhāyakaraṇanti uggahitassa suṭṭhu atthacintanaṃ. Cintanatto hi sajjhāyasaddo.

Entīti upagacchanti. Nisīdanti āsanapaññāpanādinā.

137. Āramitabbaṭṭhena kammaṃ ārāmo. Kamme ratā, na ganthadhure, vāsadhure vāti kammaratā, anuyuttāti tapparabhāvena punappunaṃ pasutā. Iti kātabbakammanti taṃ taṃ bhikkhūnaṃ kātabbaṃ uccāvacakammaṃ cīvaravicāraṇādi. Tenāha “seyyathida”ntiādi. Upatthambhananti dupaṭṭatipatṭādikaraṇaṃ. Tañhi paṭhamapaṭalādīnaṃ upatthambhanakāraṇattā tathā vuttaṃ. Yadi evaṃ kathaṃ ayaṃ kammarāmatā paṭikkhittāti āha “ekacco hī”tiādi.

Karonto yevāti yathāvuttatiracchānakathaṃ kathentoyeva. Atiracchānakathābhāvepi tassa tattha tapparabhāvadassanattaṃ avadhāraṇavacanaṃ. Pariyantakārīti sapariyantaṃ katvā vattā. “Pariyantavatiṃ vācaṃ bhāsītā”ti hi vuttaṃ. Appabhasso vāti parimitakathoyeva ekantena kathetabbasseva kathanato. Samāpattisamāpajjanaṃ ariyo tuṇhībhāvo.

Niddāyatiyevāti niddokkamane anādīnavadassī niddāyatiyeva. Iriyāpathaparivattanādinā na naṃ vinodeti.

Evaṃ saṃsaṭṭho vāti vuttanayena gaṇasaṅgaṇikāya saṃsaṭṭho eva viharati.

Dussilā pāpicchā nāmāti sayam nissilā asantagūṇasambhāvanicchāya samannāgatattā pāpā lāmakā icchā etesanti pāpicchā.

Pāpapuggalehi mettikaraṇato pāpamittā. Tehi sadā saha pavattanena pāpasahāyā. Tattha ninnatādinā tadadhimuttatāya pāpasampavaṅkā.

138. Saddhā etesaṃ atthīti saddhāti āha “saddhāsampannā”ti. Āgamanīyapaṭipadāya āgatasaddhā āgamanīyasaddhā, sā sātisaṃyā mahābodhisattānaṃ paropadesena vinā saddheyyavatthum aviparītato ogāhetvā adhimuccanatoti āha “sabbaññubodhisattānaṃ hotī”ti. Saccapaṭivedhato āgatasaddhā adhigamasaddhā surabandhādīnaṃ viya. “Sammāsambuddho bhagavā”tiādinā buddhādīsu uppajjanakapasādo pasādasaddhā mahākappinarājādīnaṃ viya. “Evameta”nti okkantitvā pakkhanditvā saddahanavasena kappanaṃ okappanaṃ. Duvidhāpīti pasādasaddhāpi okappanasaddhāpi. Tattha pasādasaddhā aparaneyyarūpā hoti savanamattena pasādanato. Okappanasaddhā saddheyyavatthum ogāhetvā anupavisitvā “evameta”nti paccakkhaṃ karontī viya pavattati. Tenāha “saddhādhimutto

vakkalittherasadiso hotī”ti. Tassa hīti okappanasaddhāya samannāgatassa. Hirī etassa atthīti hiri, hiri mano etesanti hirimanāti āha “pāpa...pe... cittā”ti. Pāpato ottappenti ubbijjanti bhāyantīti ottappī.

Bahu sutam suttageyyādi etenāti bahussuto, sutaggahaṇam cettha nidassanamattam dhāraṇaparicayaparipucchānupekkhanadiṭṭhinijjhānānam pettha icchitabbattā. Savanamūlakattā vā tesampi taggahaṇeneva gahaṇam daṭṭhabbam. Atthakāmena pariyāpuṇitabbato, diṭṭhadhammikādipurisatthasiddhiyā pariyattabhāvato ca pariyatti, tīṇi piṭakāni. Saccappaṭivedho saccānam paṭivijjhanam. Tadapi bāhusaccam yathāvuttabāhusaccakiccanipphattito. Pariyatti adhippetā saccapaṭivedhāvahena bāhusaccena bahussutabhāvassa idha icchitattā. Soti pariyattibahussuto. Catubbidho hoti pañcamassa pakārassa abhāvato. Sabbatthakabahussutoti nissayamuccanakabahussutādayo viya padesiko ahutvā piṭakattaye sabbatthakameva bāhusaccasabbhāvato sabbassa atthassa kāyanato kathanato sabbatthakabahussuto. Te idha adhippetā paṭipattipaṭivedhasaddhammānam mūlabhūte pariyattisaddhamme suppatiṭṭhitabhāvato.

Āraddhanti paggahitam. Tam pana duvidhampi vīriyārambhavibhāgena dassetum “tatthā”tiādi vuttam. Tattha ekakāti ekākino, vūpakaṭṭhavihārinoti attho.

Pucchitvāti parato pucchitvā. Sampaṭicchāpetunti “tvam asukanāmo”ti vatvā tehi “āmā”ti paṭijānāpetunti attho. Evaṃ cirakatādiānussaraṇasamatthasatīnepakkānam appakasireneva satisambojjhaṇgabhāvanāpāripūriṃ gacchatīti dassanattham “evarūpe bhikkhū sandhāyā”ti vuttam. Tenevāha “apicā”tiādi.

139. Bujjhati etāyāti “bodhī”ti laddhanāmāya sammādiṭṭhiādidhammasāmaggiyā aṅgoti bojjhaṅgo, pasattho, sundaro vā bojjhaṅgo sambojjhaṅgo. Upaṭṭhānalakkhaṇoti kāyavedanācittadhammānam asubhadukkhāniccānattabhāvasallakkhāṇasaṅkhātānam ārammaṇe upaṭṭhānam lakkhaṇam etassāti upaṭṭhānalakkhaṇo. Catunnam ariyasaccānam piḷanādippakārato vicayo upaparikkhā lakkhaṇam etassāti pavicayalakkhaṇo. Anuppannā kusalanuppādanādivasena cittassa paggaho paggaṇhanam lakkhaṇam etassāti paggahalakkhaṇo. Pharaṇam vipphārikatā lakkhaṇam etassāti pharaṇalakkhaṇo. Upasamo kāyacittapariḷāhānam vūpasamanam lakkhaṇam etassāti upasamalakkhaṇo. Avikkhepo vikkhepaviddhamsanam lakkhaṇam etassāti avikkhepalakkhaṇo. Līnuddhaccarahite adhicitte pavattamāne paggahaniggahasampahamsanesu abyāvaṭṭatā ajjupekkhanam paṭisaṅkhānam lakkhaṇam etassāti paṭisaṅkhānalakkhaṇo.

Catūhi kāraṇehīti satisampajaññaṃ, muṭṭhassatipuggalaparivajjanā, upaṭṭhitassatipuggalasevanā, tadadhimuttatāti imehi catūhi kāraṇehi. Chahi kāraṇehīti paripucchakatā, vatthuvisadakiriya, indriyasamattapaṭipādanā, duppaññaṇapuggalaparivajjanā, paññavantapuggalasevanā, tadadhimuttatāti imehi chahi kāraṇehi. Mahāsatipaṭṭhānavāṇanāyam pana “sattahi kāraṇehī” vakkhati, tam gambhīraññācariyāpaccavekkhaṇāti imam kāraṇam pakkhipitvā veditabbam. Navahi kāraṇehīti apāyabhayapaccavekkhaṇā, gamanavīthipaccavekkhaṇā, piṇḍapātassa apacāyanatā, dāyajjamahattapaccavekkhaṇā, satthumahattapaccavekkhaṇā, sabrahmacārīmahattapaccavekkhaṇā, kusītapuggalaparivajjanā, āraddhavīriyapuggalasevanā, tadadhimuttatāti imehi navahi kāraṇehi. Mahāsatipaṭṭhānavāṇanāyam pana ānisaṃsadassāvitā, jātimahattapaccavekkhaṇāti

imehi saddhiṃ “ekādasā”ti vakkhati. Dasahi kāraṇehīti buddhānussati, dhammānussati, saṅghasīlacāgadevatāupasaṃnussati, lūkhapuggalaparivajjanā, siniddhapuggalasevanā, tadadhimuttatāti imehi dasahi.

Mahāsatipaṭṭhānavaṇṇanāyaṃ pana pasādaniyasuttantapaccavekkhaṇāya saddhiṃ “ekādasā”ti vakkhati. Sattahi kāraṇehīti paṇītabhojanasevanatā, utusukhasevanatā, iriyāpathasukhasevanatā, majjhataṭṭhapayogatā, sāraddhakāyapuggalaparivajjanatā, passaddhakāyapuggalasevanatā, tadadhimuttatāti imehi sattahi. Dasahi kāraṇehīti vatthuvisadakiriyā, indriyasamattapaṭipādanā, nimittakusalatā, samaye cittassa paggahaṇaṃ, samaye cittassa niggahaṇaṃ, samaye cittassa sampahaṃsaṇaṃ, samaye cittassa ajjhupekkhaṇaṃ, asaṃhitaṭṭhapuggalaparivajjanaṃ, saṃhitaṭṭhapuggalasevanaṃ, tadadhimuttatāti imehi dasahi kāraṇehi.

Mahāsatipaṭṭhānavaṇṇanāyaṃ pana “jhānavimokkhapaccavekkhaṇā”ti iminā saddhiṃ “ekādasahī”ti vakkhati. Pañcahi kāraṇehīti sattamajjhataṭṭhā, saṅkhāramajjhataṭṭhā, sattasaṅkhārakelāyanapuggalaparivajjanā, sattasaṅkhāramajjhataṭṭhapuggalasevanā, tadadhimuttatāti imehi pañcahi kāraṇehi. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ mahāsatipaṭṭhānavaṇṇanāyaṃ āgamissati. Kāmaṃ bodhipakkhiyadhammā nāma nippariyāyato ariyamaggasampayuttā eva niyyānikabhāvato. Suttantadesanā nāma pariyāyakathāti “iminā vipassanā...pe...kathesi”ti vuttaṃ.

140. Tebhūmake saṅkhāre “aniccā”ti anupassati etāyāti aniccānupassanā, tathā pavattā vipassanā, sā pana yasmā attanā sahaḡatasaññāya bhāvitāya vibhāvitā eva hotīti vuttaṃ “aniccānupassanāya saddhiṃ uppannasaññā”ti. Saññāsisena vāyaṃ vipassanāya eva niddeso. Anattasaññādisupi eseḡa nayo. Lokiyavipassanāpi honti, yasmā “anicca”ntiādinā tā pavattantīti. Lokiyavipassanāpīti pi-saddena missakāpettha santīti atthato āpannanti atthāpattisiddhamatthaṃ niddhāretvā sarūpato dassetuṃ “virāgo”tiādi vuttaṃ. Tattha āgatavasenāti tathā āgatapālivasena “virāgo nirodho”ti hi tattha nibbānaṃ vuttanti idha “virāgasaññā, nirodhasaññā”ti vuttasaññā nibbānārammaṇāpi siyuṃ. Tena vuttaṃ “dve lokuttarāpi hontī”ti.

141. Mettā etassa atthīti mettaṃ, cittaṃ. Taṃsamutṭhānaṃ kāyakammaṃ mettaṃ kāyakammaṃ. Esa nayo sesadvayepi. Imānipi mettākāyakammādīni bhikkhūnaṃ vasena āgatāni tesam setṭhapaṇisabhāvato. Yathā pana bhikkhūsupi labbhanti, evaṃ gihīsupi labbhanti catuparisasādhāraṇattāti taṃ dassento “bhikkhūnañhī”tiādimāha. Kāmaṃ ādibrahmacariyakadhammassavanenapi mettākāyakammāni labbhanti, nippariyāyato pana cāritṭadhammassavanena ayamattho icchitoti dassento “ābhisamācārikadhammapūraṇa”nti āha. Tepiṭakampi buddhavaḡanaṃ paripucchanaatthakathanavasena pavattiyamānaṃ hitajjhāsayena pavattitabbato.

Āvīti pakāsaṃ, pakāsabhāvo cettha yaṃ uddissa taṃ kāyakammaṃ karīyati, tassa sammukhabhāvatoti āha “sammukhā”ti. Rahoti appakāsaṃ, appakāsatā ca yaṃ uddissa taṃ kāyakammaṃ karīyati, tassa paccakkhābhāvatoti āha “parammukhā”ti. Sahāyabhāvagamaṇaṃ tesam purato. Ubhayehīti navakehi, therehi ca.

Paggaḡyāti paggaṇhitvā uccaṃ katvā.

Kāmaṃ mettāsinehasiniddhānaṃ nayanānaṃ ummīlanā, pasannena mukhena olokanañca mettaṃ kāyakammameḡa, yassa pana cittassa vasena nayanānaṃ mettāsinehasiniddhatā, mukhassa ca pasannatā, taṃ sandhāya vuttaṃ “mettaṃ manokammaṃ nāmā”ti.

Lābhasaddo kammāsādhano “lābhāvata, lābho laddho”tiādīsu viya, so cettha “dhammaladdhā”ti vacanato atītakālikoti āha “cīvarādayo laddhapaccayā”ti. Dhammato āgatāti dhammikā. Tenāha “dhammaladdhā”ti. Imameva hi atthaṃ dassetuṃ “kuhanādī”tiādi vuttaṃ. Cittena vibhajanapubbakaṃ kāyena vibhajananti mūlameva dassetuṃ “evaṃ cittena vibhajana”nti vuttaṃ, tena cittuppadamattenapi paṭivibhāgo na kātabboti dasseti. Appaṭivibhattanti bhāvanapumṣakaniddeso, appaṭivibhattaṃ vā lābhaṃ bhuñjatīti kammaniddeso eva.

Taṃ taṃ neva gihīnaṃ deti attano ājīvasodhanatthaṃ. Na attanā bhuñjatīti attanāva na paribhuñjati “mayhaṃ asādhāraṇabhogitā mā hotū”ti. “Paṭiggaṇhanto ca...pe... passatī”ti iminā tassa lābhassa tīsupi kālesu sādhāraṇato ṭhapanam dassitaṃ. “Paṭiggaṇhanto ca saṅghena sādhāraṇam hotū”ti iminā paṭiggahaṇakālo dassito, “gahetvā...pe... passatī”ti iminā paṭiggahitakālo, tadubhayaṃ pana tādīsena pubbābhogena vinā na hotīti atthasiddho purimakālo. Tayidaṃ paṭiggahaṇato pubbe vassa hoti “saṅghena sādhāraṇam hotūti paṭiggahessāmī”ti. Paṭiggaṇhantassa hoti “saṅghena sādhāraṇam hotūti paṭiggaṇhāmī”ti. Paṭiggahetvā hoti “saṅghena sādhāraṇam hotūti paṭiggahitaṃ mayā”ti evaṃ tilakkhaṇasampannaṃ katvā laddhalābhaṃ osānalakkhaṇam avikopetvā paribhuñjanto sādhāraṇabhogī, appaṭivibhattabhogī ca hoti.

Imaṃ pana sāraṇīyadhammanti imaṃ catutthaṃ saritabbayuttadhammaṃ. Na hi...pe... gaṇhanti, tasmā sādhāraṇabhogitā eva dussīlassa natthīti ārambhopi tāva na sambhavati, kuto pūraṇanti adhippāyo. “Parisuddhasīlo”ti iminā lābhassa dhammikabhāvaṃ dasseti. “Vattaṃ akhaṇḍento”ti iminā appaṭivibhattabhogitaṃ, sādhāraṇabhogitañca dasseti. Sati pana tadubhaye sāraṇīyadhammo pūrito eva hotīti āha “pūretī”ti. “Odissakaṃ katvā”ti etena anodissakaṃ katvā pituno, ācariyupajjhāyādīnaṃ vā therāsanato paṭṭhāya dentassa sāraṇīyadhammoyeva hotīti. Sāraṇīyadhammo panassa na hotīti paṭijagganaṭṭhāne odissakaṃ katvā dinnattā. Tenāha “palibodhajagganaṃ nāma hotī”tiādi. Yadi evaṃ sabbena sabbam sāraṇīyadhammapūrakassa odissakadānaṃ na vaṭṭatīti? No na vaṭṭati yuttaṭṭhāneti dassento “tena panā”tiādimāha. Gilānādīnaṃ odissakaṃ katvā dānaṃ appaṭivibhāgapakkhikaṃ “asukassa na dassāmī”ti paṭikkhepassa abhāvato. Byatirekappadhāno hi paṭivibhāgo. Tenāha “avasesa”ntiādi. Adātumpīti pi-saddena dātumpi vaṭṭatīti dasseti, tañca kho karuṇāyanavasena, na vattapūraṇavasena.

Susikkhitāyāti sāraṇīyadhammapūraṇavidhimhi suṭṭhu sikkhitāya, sukusalāyāti attho. Idāni tassā kosallaṃ dassetuṃ “susikkhitāya hī”tiādi vuttaṃ. “Dvādasahi vassehi pūراتi, na tato ora”nti iminā tassa duppūraṇam dasseti. Tathā hi so mahapphalo mahānisaṃso, diṭṭhadhammikehipi tāva garutarehi phalānisaṃsehi ca anugato. Taṃsamaṅgī ca puggalo visesalābhī ariyapuggalo viya loke acchariyabbhutadhammasamannāgato hoti. Tathā hi so duppajahaṃ dānamayassa, sīlamayassa ca puñṇassa paṭipakkhadhammaṃ sudūre vikkhambhitaṃ katvā suvisuddhena cetasā loke pākaṭo pañṇāto hutvā viharati, tassimamatthaṃ byatirekato, anvayato ca vibhāvetuṃ “sace hī”tiādi vuttaṃ, taṃ suviññeyyameva.

Idāni ye samparāyike, diṭṭhadhammike ca ānisaṃse dassetuṃ “eva”ntiādi vuttaṃ. Neva issā, na macchariyaṃ hoti cirakālabhāvanāya vidhutabhāvato. Manussānaṃ piyo hoti pariccāgasīlatāya visuddhattā. Tenāha “dadaṃ piyo hoti bhajanti naṃ bahū”tiādi. Sulabhapaccayo hoti dānavasena uḷārajjhāsayaṇaṃ paccayaalābhassa idhānisaṃsabhāvato dānassa. Pattagataṃ assa diyyamānaṃ na khīyati

pattagatavasena dvādasavassikassa mahāpattassa avicchedena pūritattā.
Aggabhaṇḍaṃ labhati devasikaṃ dakkhiṇeyyānaṃ aggato paṭṭhāya dānassa
dinnattā. Bhayevā...pe... āpajjanti deyyapaṭiggāhakavikappaṃ akatvā attani
nirapekkhacittena cirakālaṃ dānapūratāya pasāditacittattā.

Tatrāti tesu ānisaṃsesu vibhāvetabbesu. Imāni taṃ dīpanāni vatthūni kāraṇāni.
Alabhantāpīti amahāpuññatāya na lābhino samānāpi. Bhikkhācāramaggasabhāganti
sabhāgaṃ tabbhāgiyaṃ bhikkhācāramaggaṃ jānanti.

Anuttarimanussadhammattā, therānaṃ saṃsayavinodanattāhaṃca “sāraṇīyadhammo
me bhante pūrito”ti āha. Tathā hi dutiyavatthusmimpi therena attā pakāsito.
Manussānaṃ piyatāya, sulabhapaccayatāyapi idaṃ vatthumeva.
Pattagatākhīyanassa pana visesaṃ vibhāvanato “idaṃ tāva...pe... ettha vatthu”nti
vuttaṃ.

Giribhaṇḍamahāpūjāyāti cetiyagirimhi sakalalaṅkādīpe, yojanappamāṇe samudde ca
nāvāsāṅghātādi ke ṭhapetvā dīpapupphagandhādīhi kariyamānamahāpūjāyaṃ.
Pariyāyenapīti lesenapi. Anucchavikanti sāraṇīyadhammapūraṇatopi idaṃ
yathābhūtapavedanaṃ tumhākaṃ anucchavikanti attho.

Anārocetvāva palāyiṃsu corabhayena. “Attano dujjīvikāyā”ti ca vadanti.

Vaṭṭissatīti kappissati. Therī sāraṇīyadhammapūrikā ahosi, therassa pana sīlatejeneva
devatā ussukkaṃ āpajji.

Natthi etesaṃ khaṇḍanti akhaṇḍāni. Taṃ pana nesaṃ khaṇḍaṃ dassetuṃ
“yassā”tiādi vuttaṃ. Tattha upasampannasīlānaṃ uddesakkamena ādi antā
veditabbā. Tenāha “sattasū”tiādi. Anupasampannasīlānaṃ pana
samādānakkamenapi ādi antā labbhanti. Pariyante chinnaśāko viyāti vatthante,
dasante vā chinnavatthaṃ viya, visadisūdāharaṇaṃ cetāṃ “akhaṇḍānī”ti imassa
adhigatattā. Evaṃ sesānipi udāharaṇāni. Khaṇḍitabhinnatā khaṇḍaṃ, taṃ etassa
atthīti khaṇḍaṃ, sīlaṃ. “Chidda”ntiādisupi ese va nayo. Vemajjhe bhinnaṃ
vinivijjhanavasena visabhāgavaṇṇena gāvī viyāti sambandho. Sabalarahitāni
asabalāni. Tathā akammāsāni. Sīlassa taṇhādāsabyato mocanaṃ
vivaṭṭūpanissayabhāvāpādanaṃ. Yasmā ca taṃsamaṅgīpuggalo serī sayamaṃvasī
bhujisso nāma hoti, tasmāpi bhujissāni. Tenevāha “bhujissabhāvakāraṇato
bhujissānī”ti. Suparisuddhabhāvena pāsamsattā viññūpasatthāni. Imināhaṃ sīlena
devo vā bhavye yaṃ, devaṇṇatāro vā, tattha “nicco dhuvo sassato”ti, “sīlena
suddhī”ti ca evaṃ ādinā taṇhādiṭṭhīhi aparāmaṭṭhattā. “Ayaṃ te sīlesu doso”ti
catūsipi vipattīsu yāya kāyaci vipattiyā dassanena parāmaṭṭhuṃ anuddhamsetuṃ.
Samādhisaṃvattanappayojanāni samādhisaṃvattanikāni.

Samānabhāvūpagatasīlāti sīlasampattiyā samānabhāvaṃ upagatasīlā
sabhāgavuttikā. Kāmaṃ puthujjanānaṃ catupārisuddhisīle nānattaṃ na siyā, taṃ
pana na ekantikaṃ, idaṃ ekantikaṃ niyatabhāvatoti āha “natthi maggasīle
nānatta”nti. Taṃ sandhāyetāṃ vuttanti maggasīlaṃ sandhāya etaṃ “yāni tāni
sīlānī”tiādi vuttaṃ.

Yāyanti yā ayaṃ mayhaṃceva tumhākaṃ paccakkhabhūtā. Diṭṭhīti
maggasammādiṭṭhī. Niddosāti nidhutadosā, samucchinnarāgādipāpadhammāti attho.
Niyyātīti vaṭṭadukkhato nissarati nigacchati. Sayāṃ niyyantasseva hi

“taṃsamaṅgīpuggalaṃ vaṭṭadukkhato niyyāpeti”ti vuccati. Yā satthu anusitṭhi, taṃ karotīti takkaro, tassa, yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjanakassāti attho. Samānadiṭṭhibhāvanti sadisadiṭṭhibhāvaṃ saccasampañivedhena abhinnadiṭṭhibhāvaṃ. Vuddhiyevāti ariyavinaye guṇehi vuḍḍhiyeva, no parihānīti ayaṃ aparihāniyadhammadesanā attanopi sāsanaassa addhaniyataṃ ākaṅkhanena bhagavatā idha desitā.

142. Āsannapariniḍḍhānattāti katipayamāsādhikena saṃvaccharamattena pariniḍḍhānaṃ bhavissatīti katvā vuttaṃ. Etaṃyevāti “iti sīla”ntiādikamyeva iti sīlanti ettha iti-saddo pakārattho, parimāṇattho ca ekajjhaṃ katvā gahitoti āha “evaṃ sīlaṃ ettakaṃ sīla”nti. Evaṃ sīlanti evaṃ pabhedam sīlaṃ. Ettakanti etaṃ paramaṃ, na ito bhiyyo. Catupārisuddhisīlanti maggassa sambhārabhūtaṃ lokiyacatupārisuddhisīlaṃ. Cittekaggaṭā samādhīti etthāpi eseṇa nayo. Yasmiṃ sīle tṭhatvāti yasmiṃ lokuttarakusalassa padaṭṭhānabhūte “pubbeva kho paṇassa kāyakammaṃ vacīkammaṃ ājīvo supārisuddho hoti”ti evaṃ vuttasīle paṭiṭṭhāya. Esoti maggaḥphalasaṃmādhī. Paribhāvitoti tena sīlena sabbaso bhāvito sambhāvito. Mahapphalo hoti mahānisaṃsoti maggasamādhī tāva sāmāññaphalehi mahapphalo, vaṭṭadukkhavūpasameṇa mahānisaṃso. Itaro paṭippassaddhipphānena mahapphalo, nibbutisukhuppattiyā mahānisaṃso. Yamhi samādhimhi tṭhatvāti yasmiṃ lokuttarakusalassa padaṭṭhānabhūte pāḍakajjhānasamādhimhi ceṇa vuṭṭhānagāminisaṃmādhimhi ca tṭhatvā. Sāti maggaḥphalapaññā. Tena paribhāvitāti tena yathāvuttasaṃmādhinā sabbaso bhāvitā paribhāvitā. Mahapphalamahānisaṃsatā samādhimhi vuttanayena veditaḥḥā. Api ca te bojjhaṅgamaggaṅgajjhānaṅgappabhedahetutāya mahapphalā saddadakkhiṇeyyapuggalavibhāgaḥhetutāya mahānisaṃsatā veditaḥḥā. Yāya paññāya tṭhatvāti yāyaṃ vipassanāpaññāyaṃ, samādhivipassanāpaññāyaṃ vā tṭhatvā. Samathayānikassa hi samādhisaḥagatāpi paññā maggaḍdhigamāya viṣesaḥpaccayo hotiyeva. Sammaḍevāti suṭṭhuyeva yathā āsavānaṃ lesopi nāvasissati, evaṃ sabbaso āsavehi vimuccati. Aggaḥmaggaḥkhaṇaṇhi sandhāyetaṃ vuttaṃ.

143. Lokiyatṭhasaddānaṃ viya abhiranta-saddassa siddhi ḍaṭṭhaḥḥā. Abhirantaṃ abhirataṃ abhiratīti hi atthato ekaṃ. Abhiranta-saddo cāyaṃ abhirucipariyāyo, na assāḍapariyāyo. Assāḍavasena hi katthaci vasaṇtassa assāḍavatthuvigaḥmena siyā tassa tattha anaḥhirati, yaḍidaṃ khīṇāsavānaṃ natthi, paḥeva buddhānanti āha “buddhānaṃ...pe... natthi”ti. Abhirativasena katthaci vasiṭvā taḍabhāvato aññattha gaḥanaṃ nāma buddhānaṃ natthi. Veneyyavinayaṇatthaṃ paṇa katthaci vasiṭvā tasmaṃ siddhe veneyyavinayaṇatthameṇa tato aññattha gaḥchanti, ayaḥmettha yaṭhāruḥci. Āyāmāti ettha ā-saddo “āgaḥchā”ti iminā samānatthoti āha “ehi yāmā”ti. Āyāmāti paṇa pāṭhe a-kāro nipāṭamaṭtaṃ. Saṇtikāvacaṇatthā theṇaṃ ālapati, na paṇa taḍā satthu saṇtike vasaṇtānaṃ bhikkhūnaṃ abhāvato. Apaṇicchinnaḥḥaṇaṇo hi taḍā bhagaḥvato saṇtike bhikkhusaṅgho. Tenāha “maḥatā bhikkhusaṅghena saddhi”nti. Ambalaṭṭhikāgaḥanaṇti ambalaṭṭhikāgaḥanaṇapaṭisaṃyuttaḥpāṭhaḥmāha. Pāṭaligaḥanaṇeti etthāpi eseṇa nayo. Uttāṇameṇa anaṇtaraṃ, heṭṭhā ca saṃvaṇṇitaṇṇipattā.

Sāriputtasīhaṇāḍavaṇṇanā

145. “Āyasmā sāriputto”tiāḍi pāṭhaḥjātaṃ. Saḥpaṇsāḍanaṇyeti saḥpaṇsāḍanaṇiyasutte viṭṭhāritaṃ poṇāṇaṭṭhaḥkathāyaṃ, tasmā maḥampi tattheṇa naṃ atthato viṭṭhārayissāmāti aḍhippāyo.

Dussīlaādīnavavaṇṇanā

148. Āgantvā vasanti ettha āgantukāti āvasatho, tadeva agāranti āha “āvasathāgāranti āgantukānaṃ āvasathageha”nti. Dvinnaṃ rājūnanti licchavirājamagadharājūnaṃ. Sahāyakāti sevakā. Kulānīti kuṭumbike. Santhatanti santhari, sabbaṃ santhari sabbasanthari, taṃ sabbasanthariṃ. Bhāvanapuṃsakaniddeso cāyaṃ. Tenāha “yathā sabbaṃ santhatam hoti, eva”nti.

149. Dussīloti ettha du-saddo abhāvattho “duppañño”tiādīsu viya, na garahatthoti āha “asīlo nissīlo”ti. Bhinnasaṃvaroti ettha yo samādinnaṃ kenaci kāraṇena sīlabhedam patto, so tāva bhinnasaṃvaro hoti. Yo pana sabbena sabbaṃ asamādinnaṃ ācārahīno, so katham bhinnasaṃvaro nāma hotīti? Sopi sādhusamācārassa parihāniyassa bheditattā bhinnasaṃvaro eva nāma. Vissaṭṭhasaṃvaro saṃvararahitoti hi vuttam hoti.

Tam tam sippaṭṭhānaṃ. Māghātakāleti “mā ghātetha pāṇino”ti evaṃ māghātāti ghosanaṃ ghositadivase.

Abbhuggacchati pāpako kittisaddo.

Ajjhāsayena maṅku hotiyeva vipaṭṭisāribhāvato.

Tassāti dussīlassa. Samādāya pavattiṭṭhānanti utṭhāya samuṭṭhāya katakāraṇaṃ. Āpāthaṃ āgacchatīti tam manaso upaṭṭhāti. Ummīletvā idhalokanti ummīlanakāle attano puttadārādīdassanavasena idha lokaṃ passati. Nimīletvā paralokanti nimīlanakāle gatinimittupaṭṭhānavasena paralokaṃ passati. Tenāha “cattāro apāyā”tiādi. Pañcamapadanti “kāyassa bheda”tiādinā vutto pañcamo ādīnavakoṭṭhāso.

Sīlavantaānisamsavaṇṇanā

150. Vuttavipariyāyenāti vuttāya ādīnavakathāya vipariyāyena. “Appamatto tam tam kasivāṇijjādiṃ yathākālaṃ sampādetum sakkotī”tiādinā “pāsamsaṃ sīlamassa atthīti sīlavā. Sīlasampannoti sīlena samannāgato. Sampannasīlo”ti evamādikam pana atthavacanaṃ sukaranti anāmaṭṭhaṃ.

151. Pāḷimuttakāyāti saṅgītanāruḷhāya dhammikathāya. Tatthevāti āvasathāgāre eva.

Pāṭaliputtanagaramāpanavaṇṇanā

152. Issariyamattāyāti issariyappamāṇena, issariyena ceva vittūpakaraṇena cāti evaṃ vā attho daṭṭhabbo. Upabhogūpakaraṇānīpi hi loke “mattā”ti vuccanti. Pāṭaligāmaṃ nagaraṃ katvāti pubbe “pāṭaligāmo”ti laddhanāmaṃ ṭhānaṃ idāni nagaraṃ katvā. Māpentīti patitṭhāpenti. Āyamukhapacchindanatthanti āyadvārānaṃ upacchedanāya. “Sahassasevā”ti vā pāṭho, sahassaso eva. Tenāha “ekekavaggavasena sahassam sahassam hutvā”ti. Gharavatthūnīti gharapatiṭṭhāpanaṭṭhānāni. Cittāni namantīti tam tam devatānubhāvena tattha tattheva cittāni namanti vatthuvijjāpāṭhakānaṃ, yattha yattha tāhi vatthūni pariggahitāni. Sippānubhāvenāti sippānugatavijjānubhāvena. Nāgaggāhoti nāgānaṃ nivāsappariggaho. Sesadvayesupi eseva nayo. Pāsānoti appalakkhaṇapāsāno. Khāṇukoti yo koci khāṇuko. Sippaṃ jappitvā tādisaṃ sārambhaṭṭhānaṃ pariharitvā anārambhe ṭhāne tāhi vatthupariggāhikāhi devatāhi saddhiṃ mantayamānā viya

taṃtaṃgehāni māpentī upadesadānavasena. Nesanti vatthuvijjāpāṭhakānaṃ, sabbāsaṃ devatānaṃ. Maṅgalaṃ vaḍḍhāpessantīti maṅgalaṃ brūhessanti. Paṇḍitadassanādīni hi uttamamaṅgalāni. Tenāha “atha maya”ntiādi.

Saddo abbhuggacchati avayavadhammena samudāyassa apadisitabbato yathā “alaṅkato devadatto”ti.

Ariyakamanussānanti ariyadesavāsīmanussānaṃ. Rāsivasenevāti “sahassaṃ sataśahassa”ntiādinā rāsivaseneva, appakassa pana bhaṇḍassa kayavikkayo aññatthāpi labbhatevāti “rāsivasenevā”ti vuttaṃ. Vāṇijāya patho pavattiṭṭhānanti vaṇippathoti purimavikappe attho dutiyavikappe pana vāṇijānaṃ patho pavattiṭṭhānanti, vaṇippathoti imamatthaṃ dassento “vāṇijānaṃ vasanaṭṭhāna”nti āha. Bhaṇḍapuṭe bhindanti mocenti etthāti puṭabhedananti ayamettha atthoti āha “bhaṇḍapuṭe...pe... vuttaṃ hotī”ti.

Ca-kārattho samuccayattho vā-saddo.

153. Kāḷakaṇṇī sattāti attanā kaṇhadhammabahulatāya paresaṅca kaṇhavipākānatthanibbattinimittatāya “kāḷakaṇṇī”ti laddhanāmā parūpaddavakarā appesakkhasattā. Tanti bhagavantaṃ. Pubbaṇhasamayanti pubbaṇhe ekaṃ samayaṃ. Gāmappavisanaṇihārenāti gāmappavesana nivasanākārena. Kāyapaṭibaddhaṃ katvāti cīvaraṃ pārupitvā, pattaṃ hatthena gahetvāti attho.

Etthāti etasmiṃ vā sakappitappadese. Saññateti sammadeva saññate susaṃvutakāyavācācitte.

Pattiṃ dadeyyāti attanā pasutaṃ puññaṃ tāsāṃ devatānaṃ anuppadañjeyya. “Pūjītā”tiādīsu tadeva pattidānaṃ pūjā, anāgate eva upaddave ārakkhasaṃvidhānaṃ paṭipūjā. “Yebhuyyena ñātimanussā ñātipetānaṃ pattidānādinā pūjanamānanādīni karonti ime pana aññātakāpi samānā tathā karonti, tasmā nesaṃ sakkaccaṃ ārakkhā saṃvidhātābā”ti aññamaññaṃ sampavāretvā devatā tattha ussukkaṃ āpajantīti dassento “ime”tiādimāha. Balikammakaraṇaṃ mānanaṃ, sampati uppannaparissayaharaṇaṃ paṭimānanti dassetuṃ “ete”tiādi vuttaṃ.

Sundarāni passatīti sundarāni iṭṭhāni eva passati, na aniṭṭhāni.

154. Āṇiyo koṭṭetvāti lahuke dārudaṇḍe gahetvā kavāṭaphalake viya aññamaññaṃ sambandhe kātuṃ āṇiyo koṭṭetvā. Nāvāsaṅkhepena kataṃ uḷumpaṃ, veḷunaḷādike saṅgharitvā valliādīhi kalāpavasena bandhitvā kattabbaṃ kullaṃ.

Udakaṭṭhānassettaṃ adhivacananti yathāvuttassa yassa kassaci udakaṭṭhānassa etaṃ “aṇṇava”nti adhivacanaṃ, samuddassevāti adhippāyo. Saranti idha nadī adhippetā sarati sandatīti katvā. Gambhīravatthanti agādhaṭṭhena gambhīraṃ, sakalalokattayabyāpitāya vitthataṃ. Visajjāti anāsajja appatvā. Pallalāni tesāṃ ataraṇato. Vināyeva kullenāti īdisaṃ udakaṃ kullena īdisena vinā eva tiṇṇā medhāvino janā, taṇhāsaraṃ pana ariyamaggasaṅkhātaṃ setuṃ katvā nittiṇṇāti yojanā.

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Ariyasaccakathāvaṇṇanā

155. Mahāpanādassa rañño. Pāsādakoṭiyam katagāmoti pāsādassa patitathupikāya patitṭhitatṭhāne nivitṭhagāmo. Ariyabhāvakarānanti ye paṭivijjhanti, tesam ariyabhāvakarānam nimittassa kattubhāvūpacāravaseneva vuttam. Tacchāvipallāsabhūtabhāvena saccānam. Anubodho pubbhāgiyam ñānam, paṭivedho maggañāṇena abhisamayo, tattha yasmā anubodhapubbako paṭivedho anubodhena vinā na hoti, anubodhopi ekacco paṭivedhena sambandho, tadubhayābhāvahetukañca vaṭṭeva saṃsaraṇam, tasmā vuttam pāliyam “ananubodhā...pe... tumhākañcā”ti. Paṭisandhiggahaṇavasena bhavato bhavantarūpagamanam sandhāvanam, aparāparam cavanupapajjanavasena sañcaraṇam saṃsaraṇanti āha “bhavato”tiādi. Sandhāvitasamṣaritapadānam kammaśādanam sandhāyāha “mayā ca tumhehi cā”ti paṭhamavikappe. Dutiyavikappe pana bhāvaśādanam hadaye katvā “mamañceva tumhākañcā”ti yathārutavaseneva vuttam. Nayanasaṃmatthāti pāpanasaṃmatthā, dīgharajjunā baddhasakuṇam viya rajjuhattho puriso desantaram taṇhārajjunā baddham sattaśāntānam abhisankhāro bhavantarām neti etāyāti bhavanetti, taṇhā, sā ariyamaggasatthena suṭṭhu hatā chinnāti bhavanettisamūhatā.

Anāvattidhammasambodhiparāyaṇavaṇṇanā

156. Dve gāmā “nātikā”ti evam laddhanāmo, ña-kārassa cāyam na-kārādesena niddeso “animittā na nāyare”tiādīsu viya. Tenāha “ñātigāmake”ti. Giṇṇakā vuccanti iṭṭhakā, giṇṇakāhi eva kato āvasathoti giṇṇakāvasatho. So kira āvāso yathā sudhāparikammaena sampayojanam natthi, evam iṭṭhakāhi eva cinitvā chādetvā kato. Tena vuttam “iṭṭhakāmaye āvasathe”ti. Tulādaṇḍakavāṭaphalakāni pana dārumayāneva.

157. Oraṃ vuccati kāmādhātu, paccayabhāvena taṃ oraṃ bhajantīti orambhāgiyāni, orambhāgassa vā hitāni orambhāgiyāni. Tenāha “heṭṭhābhāgiyāna”ntiādi. Tīhi maggehīti heṭṭhimehi tīhi maggehi. Tehi pahātabbatāya hi nesaṃ saṃyojanānam orambhāgiyatā. Orambhañjiyāni vā orambhāgiyāni vuttāni niruttinayena. Idāni byatirekamukhena nesaṃ orambhāgiyabhāvam vibhāvetum “tatthā”tiādi vuttam. Vikkhambhitāni samatthātāvighātena puthujjanānam, samucchinnāni sabbaso abhāvena ariyānam rūpārūpabhavūpapattiyā vibandhāya na hontīti vuttam “avikkhambhitāni asamucchinnāni”ti. Nibbattavasenāti paṭisandhiggahaṇavasena. Gantum na denti mahaggaṭagāmikammāyūhanassa vinibandhanato. Sakkāyaditṭhiādīni tīṇi saṃyojanāni kāmaccandabyāpādā viya mahaggaṭūpapattiyā avinibandhabhūtanipi kāmabhavūpapattiyā visesapaccayattā tattha mahaggaṭabhavē nibbattampi tannibbattihetukammaparikkhaye kāmabhavūpapattipaccayatāya mahaggaṭabhavato ānetvā puna idheva kāmabhavē eva nibbattāpentī, tasmā sabbānīpi pañcapi saṃyojanāni orambhāgiyāni eva. Paṭisandhivasena anāgamanasabhāvāti paṭisandhiggahaṇavasena tasmā lokā idha na āgamanasabhāvā. Buddhadassanatheradassanadhammassavanānam panatthāyassa āgamanam anivāritam.

Kadāci karahaci uppattiyā saviraḷākārātā pariyuṭṭhānamandatāya abahalatāti dvedhāpi tanubhāvo. Abhiñhanti bahuso. Bahalabahalāti tibbatibbā. Yattha uppajjanti, taṃ santānam maddantā, pharantā, sādhetā, andhakāram karontā uppajjanti, dvīhi pana maggehi pahīnattā tanukatanukā mandamandā uppajjanti. “Puttadhītarō hontī”ti idaṃ akāraṇam. Tathā hi aṅgapaccaṅgaparāmasanamattenapi te honti. Idanti “rāgadosamohānam tanuttā”ti idaṃ vacanam. Bhavatanukavasenāti

appakabhavavasena. Tanti mahāsivattherassa vacanaṃ paṭikkhittanti sambandho. Ye bhavā ariyānaṃ labbhanti, te paripuṇṇalakkhaṇabhavā eva. Ye na labbhanti, tattha kīdisaṃ taṃ bhavatanukaṃ, tasmā ubhayathāpi bhavatanukassa asambhavo evāti dassetuṃ “sotāpannassā”tiādi vuttaṃ. Aṭṭhame bhavē bhavatanukaṃ natthi aṭṭhamasseva bhavassa sabbasseva abhāvato. Sesesupī eseṇa nayo.

Kāmāvacaralokaṃ sandhāya vuttaṃ itarassa lokassa vasena tathā vattaṃ asakkuṇeyyattā. Yo hi sakadāgāmī devamanussalokesu vomissakavasena nibbattati, sopi kāmabhavavaseneva paricchinditabbo. Bhagavatā ca kāmaloce tathā “sakideva imaṃ lokaṃ āgantvā”ti vuttaṃ, “imaṃ lokaṃ āgantvā”ti ca iminā pañcasu sakadāgāmīsu cattāro vajjetvā ekova gahito. Ekacco hi idha sakadāgāmiphalaṃ patvā idheva parinibbāyati, ekacco idha patvā devaloke parinibbāyati, ekacco devaloke patvā tattheva parinibbāyati, ekacco devaloke patvā idhūpapajjitvā parinibbāyati, ime cattāro idha na labbhanti. Yo pana idha patvā devaloke yāvatāyukaṃ vassitvā puna idhūpapajjitvā parinibbāyati, ayaṃ idha adhippeto. Aṭṭhakathāyaṃ pana imaṃ lokanti kāmabhavo adhippetoti imamatthaṃ vibhāvetuṃ “sace hī”tiādinā aññaṃyeva catukkaṃ dassitaṃ.

Catūsu ...pe... sabhāvoti attho apāyagamanīyānaṃ pāpadhammānaṃ sabbaso pahīnattā. Dhammaniyāmenāti maggadhammaniyāmena. Niyato uparimaggādhigamassa avassambhāvibhāvato. Tenāha “sambodhiparāyaṇo”ti.

Dhammādāsadhammapariyāyaṇaṇā

158. Tesāṃ tesāṃ ñāṇagatinti tesāṃ tesāṃ sattānaṃ “asuko sotāpanno, asuko sakadāgāmī”tiādinā taṃtaṃñāṇādhigamaṇaṃ. Ñāṇūpapattiṃ ñāṇābhisaṃparāyanti tato parampi “niyato sambodhiparāyaṇo, sakideva imaṃ lokaṃ āgantvā dukkhassantaṃ karissatī”tiādinā ca ñāṇasahitaṃ uppattipaccayabhāvaṃ. Oloketassa ñāṇacakkhunā pekkhantassa kāyakilamathova, na tena kāci veneyyānaṃ atthasiddhīti adhippāyo. Cittavihesāti cittakhedo, sā kilesūpasamhitattā buddhānaṃ natthi. Ādīyati ālokīyati attā etenāti ādāsaṃ, dhammabhūtaṃ ādāsaṃ dhammādāsaṃ, ariyamaggañāṇassettaṃ adhivacanaṃ, tena ariyasāvakā catūsu ariyasaccesu viddhastassammohattā attānampi yāthāvato ñatvā yāthāvato byākareyya, tappakāsanato pana dhammapariyāyassa suttassa dhammādāsatā veditabbā. Yena dhammādāsenāti idha pana maggadhammameva vadati.

Avecca yāthāvato jānitvā tannimittauppannapasādo aveccapasādo, maggādhigamena uppannapasādo, so pana yasmā pāsāṇapabbato viya niccalo, na ca kenaci kāraṇena vigacchati, tasmā vuttaṃ “acalena accutenā”ti.

“Pañcasīlānī”ti gahaṭṭhavasenetāṃ vuttaṃ tehi ekantapariharaṇīyato. Ariyānaṃ pana sabbāni sīlāni kantāneva. Tenāha “sabbopi panettha saṃvaro labbhatiyevā”ti.

Sabbesanti sabbesaṃ ariyānaṃ. Sikkhāpadāvirodhenāti yathā bhūtarocanāpatti na hoti, evaṃ. Yuttaṭṭhāneti kātuṃ yuttaṭṭhāne.

Ambapālīgaṇikāvatthuvaṇṇanā

161. Tadā kira vesālī iddhā phītā sabbaṅgasampannā ahosi vepullappattā, taṃ sandhāyāha “khandhake vuttanayena vesāliyaṃ sampannabhāvo veditabbo”ti. Tasmimṃ kira bhikkhusaṅghe pañcasatamattā bhikkhū navā acirapabbajitā ahesuṃ osannavīriyā ca. Tathā hi vakkhati “tattha kira ekacce bhikkhū osannavīriyā”tiādi.

Satipaccupaṭṭhānatthanti tesam satipaccupaṭṭhāpanattham. Saratīti kāyādi ke yathāsabhāvato ñāṇasampayuttāya satiyā anussarati upadhāreti. Sampajānātīti samam pakārehi jānāti avabujjhati. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana parato satipaṭṭhānavanṇanāyam āgamissati.

Sabbasaṅgāhakanti sarāragatassa ceva vatthālaṅkāragatassa cāti sabbassa nīlabhāvassa saṅgāhakaṃ vacanaṃ. Tassevāti nīlāti sabbasaṅgāhakavasena vuttaatthasseva. Vibhāgadassananti pabhedadassanaṃ. Yathā te licchavirājāno apītādivaṇṇā eva keci vilepanavasena pītādivaṇṇā khāyimsu, evaṃ anīlādivaṇṇā eva keci vilepanavasena nīlādivaṇṇā khāyimsūti vuttaṃ “na tesam pakativanṇo nīlo”tiādi. Nīlo maṇi etesūti nīlamaṇi, indanīlamahānīlādinīlaratanavinaddhā alaṅkāra. Te kira suvaṇṇaviracite hi maṇiobhāsehi ekanīlā viya khāyanti. Nīlamaṇikhacitāti nīlaratanaparikkhittā. Nīlavatthaparikkhittāti nīlavatthanīlakampalaparikkehā. Nīlavammikehīti nīlakaghaṭṭaparikkhittehi. Sabbapadesūti “pītā hontī”tiādisabbapadesu. Parivaṭṭesīti paṭighaṭṭesi. Āharanti imasmā rājapurisā balinti āhāro, tappattajanapadoti āha “sāhāranti sajanapada”nti. Aṅguliphoṭopi aṅguliya cālanavaseneva hotīti vuttaṃ “aṅgulim cālesu”nti. Ambakāyāti mātugāmena. Upacāravacanaṃ hetam itthīsu, yadidaṃ “ambakā mātugāmo jananikā”ti.

Avalokethāti apavattitvā olokaṃ oloketha. Tam pana apavattitvā olokaṃ anu anu dassanaṃ hotīti āha “punappunaṃ passathā”ti. Upanethāti “yathāyaṃ licchavirājaparisā sobhātisayena yuttā, evaṃ tāvatimsaparisā”ti upanayaṃ karotha. Tenāha “tāvatimsahehi samake katvā passathā”ti.

“Upasaṃharatha bhikkhave licchavipariṣaṃ tāvatimsasādisa”nti nayidaṃ nimittaggāhe niyojanaṃ, kevalaṃ pana dibbasampattisādisā etesaṃ rājūnaṃ issariyasampattīti anupubbikathāya saggasampattikathanaṃ viya daṭṭhabbaṃ. Tesu pana bhikkhūsu ekaccānaṃ tattha nimittaggāhopi siyā, tam sandhāya vuttaṃ “nimittaggāhe uyyojetī”ti. Hitakāmatāya tesam bhikkhūnaṃ yathā āyasmato nandassa hitakāmatāya saggasampattidassanaṃ. Tenāha “tatra kirā”tiādi. Osannavīriyāti sammāpaṭipattiyā avasannavīriyā, ossaṭṭhavīriyā vāti attho. Aniccalakkhaṇavibhāvanatthanti tesam rājūnaṃ vasena bhikkhūnaṃ aniccalakkhaṇavibhūtabhāvattham.

Veḷuvagāmaṃ vassūpagamaṇaṇaṇā

163. Samīpe veḷuvagāmoti pubbaṇhaṃ vā sāyanhaṃ vā gantvā nivattanayogye āsannaṭṭhāne niviṭṭhā parivāragāmo. Saṅgammāti sammā gantvā. Assāti bhagavato.

164. Pharusoti kakkhaḷo, garutaroti attho. Visabhāgarogoti dhātuvisabhāgatāya samuṭṭhito bahalatararogo, na ābādhamaṭṭam. Ñāṇena paricchinditvāti vedanānaṃ khaṇikataṃ, dukkhatam, attasuññatāñca yāthāvato ñāṇena paricchijja parituletvā. Adhivāsesīti tā abhibhavanto yathāparimadditākārasallakkhaṇena attani āropetvā vāsesi, na tāhi abhibhuyyamaṇo. Tenāha “avihaññamaṇo”tiādi. Adukkhiyamānoti cetodukkhasena adukkhiyamāno, kāyadukkhaṃ pana “natthī”ti na sakkā vuttaṃ. Asati hi tasmim adhivāsanāya eva asambhavoti. Anāmantetvāti anālapitvā. Anapaloketvāti avissajjitvā. Tenāha “ovādānusāsaniṃ adatvāti vuttaṃ hotī”ti. Pubbabhāgavīriyenāti phalasamāpattiyā parikammavīriyena. Phalasamāpattivīriyenāti phalasamāpattisampayuttavīriyena. Vikkhambhetvāti vinodetvā. Yathā nāma pupphanasamaye campakādirukkhe vekhe dinne yāva so vekho nāpanīyati, tāvassa pupphanasamatthatā vikkhambhitā vinoditā hoti, evameva

yathāvuttavīriyavekhadānena tā vedanā satthu sarīre yathāparicchinnaṃ kālaṃ vikkhambhitā vinoditā ahesuṃ. Tena vuttaṃ “vikkhambhetvāti vinodetvā”ti. Jīvitampi jīvitasāṅkhāro kammunā saṅkharīyatīti katvā. Chijjamānaṃ virodhipaccayasamāyogena payogasampattiyā ghaṭetvā ṭhapīyati. Adhiṭṭhāyāti adhiṭṭhānaṃ katvā. Tenāha “dasamāse mā uppajjitthāti samāpattiṃ samāpajjī”ti. Taṃ pana “adhiṭṭhānaṃ, pavattana”nti ca vattabbataṃ arahatīti vuttaṃ “adhiṭṭhahitvā pavattetvā”ti.

Khaṇikasamāpattīti tādisaṃ pubbābhisaṅkhāraṃ akatvā ṭhānaso samāpajjitabbasamāpatti. Puna sarīraṃ vedanā ajjhottharati savisesapubbābhisaṅkhārassa akatattā. Rūpasattakaarūpasattakāni visuddhimaggasaṃvaṇṇanāsu vitthāritanayena veditabbāni. Suṭṭhu vikkhambheti pubbābhisaṅkhārassa sātisayattā. Idāni tamatthaṃ upamāya vibhāvetuṃ “yathā nāmā”tiādi vuttaṃ. Apabyūḷhoti apanīto. Cuddasahākārehi sannetvāti tesamyeva rūpasattakaarūpasattakānaṃ vasena cuddasahi pakārehi vipassanācittaṃ, sakalameva vā attabhāvaṃ visabhāgarogasañjanitalūkhabhāvanirogakaraṇāya sinehetvā na uppajjiyeva sammāsambuddhena sātisayasamāpattivegena suvikkhambhitattā.

Gilāno hutvā puna vuṭṭhitoti pubbe gilāno hutvā puna tato gilānabhāvato vuṭṭhito. Madhurakabhāvo nāma sarīrassa thambhitattaṃ, taṃ pana garubhāvapubbakanti āha “sañjātagarubhāvo sañjātathaddhabhāvo”ti. “Nānākārato na upaṭṭhahantī”ti iminā disāsammohopi me ahosi sokabalenāti dasseti. Satipaṭṭhānādidhammāti kāyānupassanādayo anupassanādharmā pubbe vibhūtā hutvā upaṭṭhahantāpi idāni mayhaṃ pākaṭā na honti.

165. Abbhantaraṃ karoti nāma attaniyeva ṭhapanato. Puggalaṃ abbhantaraṃ karoti nāma samānattatāvasena dhammena pubbe tassa saṅgaṇhato. Daharakāleti attano daharakāle. Kassaci akathetvāti kassaci attano antevāsikassa upanigūhabhūtaṃ ganthaṃ akathetvā. Muṭṭhiṃ katvāti muṭṭhigataṃ viya rahasibhūtaṃ katvā. Yasmiṃ vā naṭṭhe sabbo taṃmūlako dhammo vinassati, so ādito mūlabhūto dhammo, mussati vinassati dhammo etena naṭṭhenāti muṭṭhi, taṃ tathārūpaṃ muṭṭhiṃ katvā pariharitvā ṭhapitaṃ kiñci natthīti dasseti.

Ahamevāti avadhāraṇaṃ bhikkhusaṅghapariharaṇassa aññasādhāraṇicchādasanattaṃ, avadhāraṇena pana vinā “ahaṃ bhikkhusaṅgha”ntiādi bhikkhusaṅghapariharaṇe ahaṃkāramamaṃkārabhāvadassananti daṭṭhabbaṃ. Uddisitabbaṭṭhenāti “satthā”ti uddisitabbaṭṭhena. Mā vā ahesuṃ bhikkhūti adhippāyo. “Mā vā ahosī”ti vā pāṭho. Evaṃ na hotīti “ahaṃ bhikkhusaṅghaṃ pariharissāmī”tiādi ākārena cittappavatti na hoti. “Pacchimavayaanuppattabhāvadīpanattaṃ vutta”nti iminā vayo viya buddhakiccampi pariyositakammanti dīpeti. Sakaṭassa bāhappadese daḷhībhāvāya veṭhadānaṃ bāhabandho. Cakkanemisandhīnaṃ daḷhībhāvāya veṭhadānaṃ cakkabandho.

Tamatthanti veṭhamissakena maññeti vuttamatthaṃ. Rūpādayo eva dhammā saviggaho viya upaṭṭhānato rūpanimittādayo, tesam rūpanimittādīnaṃ. Lokiyānaṃ vedanānanti yāsaṃ nirodhanena phalasamāpatti samāpajjitabbā, tāsaṃ nirodhā phāsu hoti, tathā bālāhavedanābhittunnasārassāpi. Tadattāyāti phalasamāpattivihāratthāya. Dvīhi bhāgehi āpo gato etthāti dīpo, oghena parigato

huvā anajjhotthaṭo bhūmibhāgo, idha pana catūhipi oghehi, saṃsāramahogheneva vā anajjhotthaṭo attā “dīpo”ti adhippeto. Tenāha “mahāsamuddagatā”tiādi. Attassaraṇāti attappaṭisaraṇā. Attagatikā vāti attaparāyaṇāva. Mā aññagatikāti aññaṃ kiñci gatiṃ paṭisaraṇaṃ parāyaṇaṃ mā cintayittha. Kasmā? Attā nāmettha paramatthato dhammo abbhantaraṭṭhena, so evaṃ sampādito tumhākaṃ dīpaṃ tāṇaṃ gati parāyaṇanti. Tena vuttaṃ “dhammadīpā”tiādi. Tathā cāha “attā hi attano nātho, ko hi nātho paro siyā”ti upadesamattameva hi parasmaṃ paṭibaddhaṃ, añña sabbā sampatti purisassa attādhīnā eva. Tenāha bhagavā “tumhehi kiccaṃ ātappaṃ, akkhātāro tathāgatā”ti. Tamaggeti tamayogassa agge tassa atikkantābhāvato. Tenevāha “ime aggamā”tiādi. Mamāti mama sāsane. Sabbepi te catusatipaṭṭhānagocarā vāti catubbidhaṃ satipaṭṭhānaṃ bhāvetvā brūhetvā tadeva gocaṃ attano pavattiṭṭhānaṃ katvā tithā eva bhikkhū agge bhavissanti.

Dutiyabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Nimittobhāsakathāvaṇṇanā

166. Anekavāraṃ bhagavā vesāliyaṃ viharati, tasmā imaṃ vesālippavesanaṃ niyametvā dassetuṃ “kadā pāvisi”ti pucchitvā āgamanato paṭṭhāya taṃ dassento “bhagavā kirā”tiādimāha. Āgataṃ maggenevāti pubbe yāva veḷuvagāmakā āgataṃ maggeneva paṭinivattento. Yathāparicchedenāti yathāparicchinnaḥkalena. Tatoti phalasaṃpattito. Ayanti idāni vuccamānākhāro. Divāṭṭhānolokaṇādi parinibbānassa ekantikabhāvadassanaṃ. Ossaṭṭhoti viassaṭṭho āyusaṅkhāro “sattāhameva mayā jīvitabba”nti.

Jeṭṭhakaniṭṭhabhātikananti sabbeva sabrahmacārino sandhāya vadati.

Paṭipādessāmīti maggapaṭipattiyā niyojessāmi. Maṇiphalaketi maṇikhacite pamukhe atthataphalake. Taṃ paṭhamam dassananti yaṃ veḷuvane paribbājakarūpena āgataṃ siddhaṃ dassanaṃ, taṃ paṭhamadassanaṃ. Yaṃ vā anomadassissa bhagavato vacanaṃ saddahantena tadā abhinīhāraḥkalē paccakkhato viya tumhākaṃ dassanaṃ siddhaṃ, taṃ paṭhamadassanaṃ. Paccāgamanacārikanti paccāgamanatthaṃ cārikaṃ.

Sattāhanti accantasamyoge upayogavacanaṃ. Therassa jāto varakagehaṃ kira itaragehato vivekaṭṭhaṃ, vivaṭṭaṇṇaṇṇa, tasmā devabrahmānaṃ upasaṅkamanayogyanti “jāto varakaṃ paṭijaggathā”ti vuttaṃ. Soti uparevato. Taṃ pavattinti tattha vasiṭukāmatāya vuttaṃ taṃ.

“Jānantāpi tathāgatā pucchanti”ti iminā nīhārena thero “ke tumhe”ti pucchi. “Tvaṃ catūhi mahārājehi mahantataro”ti puṭṭho attano mahattaṃ satthu upari pakkhipanto “ārāmikasadisā ete upāsike amhākaṃ satthuno”ti āha. Sāvakaṃ sampattikittanampi hi atthato satthu sampattiṃ yeva vibhāveti.

Sotāpattiphale paṭiṭṭhāyāti therassa desanānubhāvena, attano ca upanissayasampattiyā ñāṇassa paripakkattā sotāpattiphale paṭiṭṭhahitvā.

Ayanti yathāvuttā. Etthāti “vesāliyaṃ piṇḍāya pāvisi”ti etasmiṃ vesālīpave. Anupubbīkathāti anupubbādīpanī kathā.

167. Udenayakkhassa cetiyatṭhāneti udenassa nāma yakkhassa āyatanabhāvena iṭṭhakāhi cite mahājanassa cittikataṭṭhāne. Katavihāroti bhagavantam uddissa katavihāro. Vuccatī purimavohārena “udenacetiya”nti vuccati. Gotamakādīsūpī “gotamakacetiya”nti evam ādisūpi. Eeva nayoti cetiyatṭhāne katavihārabhāvam atidisati. Vaḍḍhitāti bhāvanāpāripūrivāsena paribrūhitā. Punappunam katāti bhāvanāya bahulīkaraṇena aparāparam pavattitā. Yuttayānam viya katāti yathā yuttam ājaññayānam chekena sārathinā adhiṭṭhitam yathārucci pavattati, evam yathāruccipavattirahatam gamitā. Patitṭhānatṭhenāti adhiṭṭhānatṭhena. Vatthu viya katāti sabbaso upakkilesavisodhanena iddhivisayatāya pavattitṭhānabhāvato suvisodhitaparissayavatthu viya katā. Adhiṭṭhitāti paṭipakkhadūrībhāvato subhāvitabhāvena tamtamadhiṭṭhānayogyatāya ṭhapitā. Samantato citāti sabbabhāgena bhāvanupacayam gamitā. Tenāha “suvaḍḍhitā”ti. Suṭṭhu samāraddhāti iddhibhāvanāya sikhāppattiyā sammadeva samsevītā.

Aniyamenāti “yassa kassaci”ti aniyamavacanena. Niyametvāti “tathāgatassā”ti sarūpadassanena niyametvā. Āyupamāṇanti paramāyupamāṇam vadati, tasseva gahaṇe kāraṇam brahmajālasuttavaṇṇanāyam vuttanayeneva veditabbam. Mahāsivatto pana “mahābodhisattānam carimabhava paṭisandhidāyino kammassa asaṅkhyeyyāyukatāsamvattanāsamattham hadaye ṭhapetvā buddhānam āyusaṅkhārassa parissayavikkhambhanasamattham pāliyam āgatā evāti imam bhaddakappameva tiṭṭheyyā”ti avoca. “Khaṇḍiccādīhi abhibhuyyati”ti etena yathā iddhibalena jarāya na paṭighāto, evam tena maraṇassapi na paṭighātoti atthato āpannamevāti. “Kva saro khitto, kva ca nipatito”ti aññathā vuṭṭhitenāpi theravādena aṭṭhakathāvacanameva samatthitanti daṭṭhabbam. Tenāha “so na ruccati...pe... niyamita”nti.

Pariyuṭṭhitacittoti yathā kiñci atthānattham sallakkhetum na sakkā, evam abhibhūtacitto. So pana abhibhavo mahatā udakoghena appakassa udakassa ajjhottharaṇam viya ahoṣīti vuttam “ajjhotthaṭacitto”ti. Aññopī therato, ariyehi vā aññopi yo koci puthujjano. Puthujjanaggahaṇaṇcettha yathā sabbena sabbam appahīnavipallāso mārena pariyuṭṭhitacitto kiñci attham sallakkhetum na sakkoti, evam thero bhagavatā katam nimittobhāsam sabbaso na sallakkhesīti dassanattham. Tenāha “māro hī”tiādi. Cattāro vipallāsāti asubhe “subha”nti saññāvipallāso, cittavipallāso, dukkhe “sukha”nti saññāvipallāso, cittavipallāsoti ime cattāro vipallāsā. Tenāti yadipi itare aṭṭha vipallāsā pahīnā, tathāpi yathāvuttānam catunnam vipallāsānam appahīnabhāvena. Assāti therassa. Maddatīti phusanamattena maddanto viya hoti, aññathā tena maddite sattānam maraṇameva siyā. Kiṃ sakkhissati, na sakkhissatīti adhippāyo. Kasmā na sakkhissati, nanu esa aggasāvakassa kucchiṃ pavitṭhoti? Saccam pavitṭho, tañca kho attano ānubhāvadassanattham, na vibādhanādhippāyena. Vibādhanādhippāyena pana idha “kiṃ sakkhissatī”ti vuttam hadayamaddanassa adhigatattā. Nimittobhāsanti ettha “tiṭṭhatu bhagavā kappa”nti sakalakappam avatṭhānayācanāya “yassa kassaci ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā”tiādinā aññāpadesena attano caturiddhipādabhāvanānubhāvena kappam avatṭhānasamatthatāvasena saññuppādanam nimittam, tathā pana pariyāyam muñcitvā ujukamyeva attano adhippāyavibhāvanam obhāso. Jānantoyeva vāti mārena pariyuṭṭhitabhāvam jānanto eva. Attano aparādhahetuto sattānam soko tanuko hoti, na balavāti āha “dosāropanena sokatanukaraṇattha”nti. Kiṃ pana thero mārena pariyuṭṭhitacittakāle pavattiṃ pacchā jānātīti? Na jānāti sabhāvena, buddhānubhāvena pana anujānāti.

Mārayācanakathāvaṇṇanā

168. Anatto niyojento guṇamāraṇena māreti, virāgavibandhanena vā jātinimittatāya tattha tattha jātaṃ jātaṃ mārento viya hotīti “māretīti māro”ti vuttaṃ. Ativiya pāpatāya pāpimā. Kaṇhadhammehi samannāgato kaṇho. Virāgādiguṇānaṃ antakaraṇato antako. Sattānaṃ anattāhavaḥsaṃpattiṃ na muccatīti namuci. Attano mārapāsaṇa pamatte bandhati, pamattā vā bandhū etassāti pamattabandhu. Sattamasattāhato paraṃ satta ahāni sandhāyāha “aṭṭhame sattāhe”ti na pana pallaṅkasattāhādi viya niyatakiccassa aṭṭhamasattāhassa nāma labbhanato. Sattamasattāhassa hi parato ajapālanigrodhamūle mahābrahmuno, sakkassa ca devaraṇṇo paṭiṇṇātadhammadesanaṃ bhagavantaṃ ṇatvā “idāni satte dhammadesanāya mama visayaṃ atikkamāpessatī”ti sañjātadomanasso hutvā ṭhito cintesi “handā dānāhaṃ naṃ upāyena parinibbāpessāmi, evamassa manoratho aññathattaṃ gamissati, mama ca manoratho ijjhissatī”ti. Evaṃ pana cintetvā bhagavantaṃ upasaṅkamitvā ekaṃ antaṃ ṭhito “parinibbātu dāni bhante bhagavā”tiādinaṃ parinibbānaṃ yāci, taṃ sandhāya vuttaṃ “aṭṭhame sattāhe”tiādi. Tattha ajjāti āyusaṅkhārossajjanadivasanaṃ sandhāyāha. Bhagavā cassa abhisandhiṃ jānantopi taṃ anāvikatvā parinibbānassa akālabhāvameva pakāsaṇto yācanaṃ paṭikkhipi. Tenāha “na tāvāha”ntiādi.

Maggavasena viyattāti saccasamapaṭivedhaveyyattiyena byattā. Tattheva vinītāti maggavasena kilesānaṃ samucchadavinayanena vinītā. Tathā visāradāti ariyamaggādhihameneva satthusāsaṇe vesārajjappattiyā visāradā, sārājjakarānaṃ diṭṭhivicikicchādiṭṭhāpāpadhammānaṃ vigamena visāradabhāvaṃ pattāti attho. Yassa sutassa vasena vaṭṭadukkhato nissaraṇaṃ sambhavati, taṃ idha ukkaṭṭhaniddesena “suta”nti adhippetanti āha “tepiṭakavasena”ti. Tiṇṇaṃ piṭakānaṃ samūho tepiṭakaṃ, tīṇi vā piṭakāni tipiṭakaṃ, tipiṭakameva tepiṭakaṃ, tassa vasena. Tamevāti yaṃ taṃ tepiṭakaṃ sotabbabhāvena “suta”nti vuttaṃ, tameva. Dhammanti pariyattidhammaṃ. Dhārentīti suvaṇṇabhājane pakkhittasīhavasanaṃ viya avinassantaṃ katvā suppaguṇasuppavattibhāvena dhārenti hadaye ṭhapenti. Iti pariyattidhammasena bahussutadhammadharabhāvaṃ dassetvā idāni paṭivedhadhammasenapi taṃ dassetuṃ “atha vā”tiādi vuttaṃ. Ariyadhammassāti maggaphaladhammassa, navavidhassāpi vā lokuttaradhammassa. Anudhammabhūtaṃ adhigamāya anurūpadhammabhūtaṃ. Anucchavikapaṭipadanti ca tameva vipassanādharmamāha, chabbidhā visuddhiyo vā. Anudhammanti tassā yathāvuttapaṭipadāya anurūpaṃ abhisallekhitāṃ appicchatādidhammaṃ. Caraṇasīlāni samādhāya pavattanasīlā. Anu maggaphaladhammo etissāti vā anudhammā, vuṭṭhānagāminivipassanā, tassā caraṇasīlā. Attano ācariyavādanti attano ācariyassa sammāsambuddhassa vādaṃ. Sadevakassa lokassa ācārasikkhāpanena ācariyo, bhagavā. Tassa vādo, catusaccadesanā.

Ācikkhissantīti ādito kathessanti, attanā uggahitanīyāmena pare uggaṇhāpessantīti attho. Desessantīti vācessanti, pāliṃ sammā pabodhessantīti attho. Paññāpessantīti pajānāpessanti, saṅkāpessantīti attho. Paṭṭhapessantīti pakārehi ṭhapessanti, pakāsessantīti attho. Vivarissantīti vivaṇṇaṃ karissantīti. Vibhajissantīti vibhattaṃ karissantīti. Uttāniṃ karissantīti anuttānaṃ gambhīraṃ uttānaṃ pākāṇaṃ karissantīti. Saha dhammenāti ettha dhamma-saddo kāraṇapariyāyo “hetumhi ṇāṇaṃ dhammapaṭisaṃbhidā”tiādīsu viyāti āha “sahetukena sakāraṇena vacanenā”ti. Sappāṭihāriyanti sanissaraṇaṃ, yathā paravādaṃ bhañjitvā sakavādo patiṭṭhahati,

evaṃ hetudāharaṇehi yathādhigatamatthaṃ sampādetvā dhammaṃ kathessanti. Tenāha “niyyānikaṃ katvā dhammaṃ desessanti”ti, navavidhaṃ lokuttaradhammaṃ pabodhessanti attho. Ettha ca “paññāpessanti”tiādīhi chahi padehi cha atthapadāni dassitāni, ādito pana dvīhi padehi cha byañjanapadāni. Ettāvatā tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ samvaṇṇanāyena saṅgahetvā dassitaṃ hoti. Vuttañhetam nettiyaṃ “dvādasapadāni suttaṃ, tam sabbaṃ byañjanañca attho cā”ti.

Sikkhattayasaṅgahitanti adhisīlasikkhādisikkhattayasaṅgahaṇaṃ. Sakalam sāsanaabrahmacariyanti anavasesaṃ satthusāsanaabhūtaṃ seṭṭhacariyaṃ. Samiddhanti sammadeva vaḍḍhitaṃ. Jhānassādavasenāti tehi tehi bhikkhūhi samadhigatajhānasukhavasena. Vuddhippattanti ulārapaṇītabhāvagamanena sabbaso parivuddhiṃ upagataṃ. Sabbapāliphullaṃ viya abhiññāsampattivaseṇa abhiññāsampadāhi sāsanaābhivuddhiyā matthakappattito. Patiṭṭhitavaseṇāti patiṭṭhānavaseṇa, patiṭṭhappattiyāti attho. Paṭivedhavasena bahuno janassa hitanti bāhujāññaṃ. Tenāha “bahujanābhisamayavaseṇā”ti. Puthu puthulaṃ bhūtaṃ jātaṃ, puthu vā puthuttaṃ bhūtaṃ pattanti puthubhūtaṃ. Tenāha “sabbākāra...pe... patta”nti. Suṭṭhu pakāsitanti suṭṭhu sammadeva ādikalyāṇādibhāvena paveditaṃ.

Āyusaṅkhāraossajjanavaṇṇanā

169. Satim sūpaṭṭhitaṃ katvāti ayaṃ kāyādivibhāgo attabhāvasaṅgito dukkhabhāro mayā ettakaṃ kālaṃ vahito, idāni pana na vahitabbo, etassa avahanatthaṃ cirataraṃ kālaṃ ariyamaggasambhāro sambhato, svāyaṃ ariyamaggo paṭividdho, yato ime kāyādayo asubhādito sammadeva pariññātā, catubbidhampi sammāsatiṃ yathātathaṃ visaye suṭṭhu upaṭṭhitaṃ katvā. Nāṇena paricchinditvāti yasmā imassa attabhāvasaṅgītassa dukkhabhārasa vahane payoanabhūtaṃ attahitaṃ tāva mahābodhimūle eva parisamāpitaṃ, parahitaṃ pana buddhaveneyyavinayaṇaṃ parisamāpitabbaṃ, tam idāni māsattayeneva parisamāpanaṃ pāpuṇissati, tasmā abhāsi “visākhapuṇṇamāyaṃ parinibbāyissāmī”ti, evaṃ buddhañāṇena paricchinditvā sabbabhāgena nicchayaṃ katvā. Āyusaṅkhāraṃ vissajjīti āyuno jīvitassa abhisāṅkhārakaṃ phalasamāpattidhammaṃ “na samāpajjissāmī”ti vissajji tamvissajjaneneva tena abhisāṅkhariyamānaṃ jīvitasāṅkhāraṃ “nappavattessāmī”ti vissajji. Tenāha “tatthā”tiādi. Tānamahantatāyapi pavattiākāramahantatāyapi mahanto pathavīkampo. Tattha tānamahantatāya bhūmicālassa mahattaṃ dassetuṃ “tadā kira...pe... kampitthā”ti vuttaṃ. Sā pana jātikkhettabhūtā dasasahassī lokadhātu eva, na yā kāci, yā mahābhinihāramahājātiādīsūpi kampittha. Tadāpi tattikāya eva kampāne kiṃ kāraṇaṃ? Jātikkhettabhāvena tasseeva ādito pariggahassa katattā. Pariggahakaraṇaṃ cassa dhammatāvasena veditabbaṃ. Tathā hi purimabuddhānampi tāvatakameva jātikkhettaṃ ahosi. Tathā hi vuttaṃ “dasasahassī lokadhātū, nissaddā honti nirākulā...pe... mahāsamuddo ābhujati, dasasahassī pakampatī”ti ca ādi. Udaḥpariyantaṃ katvā chappakārapavedhanena avītarāge bhīṃsetīti bhīṃsano, so eva bhīṃsanakoti āha “bhayaṇako”ti. Devabheriyoti devadundubhisaddassa pariāyavacanamatthaṃ. Na cettha kāci bherī “devadundubhī”ti adhippetā, atha kho uppātabhāvena labbhamāno ākāśagato nigghosāsaddo. Tenāha “devo”tiādi. Devoti megho. Tassa hi acchabhāvena ākāśassa vassābhāvena sukkhagajjitasaṅgite sadde niccharante devadundubhisamaññā. Tenāha “devo sukkhagajjitaṃ gajjī”ti.

Pīṭivegavissatṭhanti “evaṃ cirataraṃ kālaṃ vahito ayaṃ attabhāvasaṅgito dukkhabhāro, idāni na cirasseva nikkhipissatī”ti sañjātasomanasso bhagavā

sabhāveneva pīṭivegavissatṭhaṃ udānaṃ udānesi. Evaṃ pana udānentena ayampi attho sādḥito hotīti dassanattḥaṃ aṭṭhakathāyaṃ “kasmā”tiādi vuttaṃ.

Tulīyatīti tulanti tula-saddo kammaśādanoti dassetuṃ “tulita”nti vuttaṃ. Appānubhāvātāya paricchinnaṃ. Tathā hi taṃ parito khaṇḍitabhāvena “paritta”nti vuccati. Paṭipakkhaviikkhambhanato dīghasantānatāya, vipulaphalatāya ca na tulaṃ na paricchinnaṃ. Yehi kāraṇehi pubbe avisesato mahaggataṃ “atula”nti vuttaṃ, tāni kāraṇāni rūpāvacarato āruppassa sātisaṃyāni vijjantīti “arūpāvacaraṃ atula”nti vuttaṃ, itarañca “tula”nti, appavipākaṃ tīsupi kammesu yaṃ tanuvipākaṃ hīnaṃ, taṃ tulaṃ. Bahuvipākanti yaṃ mahāvipākaṃ paṇītaṃ, taṃ atulaṃ. Yaṃ panettha majjhimaṃ, taṃ hīnaṃ, ukkaṭṭhanti dvidhā bhinditvā dvīsu bhāgesu pakkhipitabbaṃ. Hīnattikavaṇṇanāyaṃ vuttanayeneva appabahuvipākataṃ niddhāretvā tassa vasena tulātulabhāvo veditabbo. Sambhavati etasmāti sambhavoti āha “sambhavassa hetubhūta”nti. Niyakajjhataratoti sasantānadhammesu vipassanāvasena, gocarāsevanāya ca nirato. Savipākaṃ samānaṃ pavattivipākamattadāyikammaṃ savipākaṭṭhena sambhavaṃ. Na ca taṃ kāmādhivābhisaṅkhārakanti tato visesanattḥaṃ “sambhava”nti vatvā “bhavaśāṅkhāra”nti vuttaṃ. Ossajjīti ariyamaggena avassajji. Kavacaṃ viya attabhāvaṃ pariyaṇandhitvā tṭhitaṃ attani sambhūtatā attasambhavaṃ kilesaṃ abhīdīti kilesabhedaśābhāvikkammosajjanaṃ dassento tadubhayassa kāraṇaṃ avoca “ajjhatarato samāhito”ti.

Tīrentoti “uppādo bhayaṃ, anuppādo khema”ntiādinā vīmaṃsanto. “Tulento tīrento”tiādinā saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “pañcakkhandhā”ti ādiṃ vatvā bhavaśāṅkhārassa avassajjanākāraṃ sarūpato dassesi. “Eva”ntiādinā pana udānavaṇṇanāyaṃ ādito vuttamatthaṃ nigamanavasena dassesi.

Mahābhūmicālavaṇṇanā

171. Yanti karaṇe vā adhikaraṇe vā paccattavacananti adhippāyena āha “yena samayena, yasmiṃ vā samaye”ti. Ukkhepakavātāti udakasandhārakavātaṃ upacchinditvā tṭhitaṭṭhānato khepakavātā. “Satṭhi...pe... bahala”nti idaṃ tassa vātassa ubbedhappamāṇameva gahetvā vuttaṃ, āyāmaṃvitthārato pana dasasahassacakkavāḷappamāṇampi udakasandhārakavātaṃ upacchindatiyeva. Ākāseti pubbe vātena paṭiṭṭhitokāse. Puna vātoti ukkhepakavāte tathākatvā vigate udakasandhārakavāto puna ābandhitvā gaṇhāti yathā taṃ udakaṃ na bhassati, evaṃ utthambhentaṃ ābandhanavitānavasena bandhitvā gaṇhāti. Tato udakaṃ uggacchatīti tato ābandhitvā gahaṇato tena vātena utthambhitaṃ udakaṃ uggacchati upari gacchati. Hotiyevāti antarantarā hotiyeva. Bahalabhāvenāti mahāpathaviyā mahantabhāvena. Sakalā hi mahāpathavī tadā oggacchati, uggacchati ca, tasmā kampanaṃ na paññāyati.

Ijjanassāti icchitattasijjanassa. Anubhavitabbassaissariyasampattiādikassa. Parittāti paṭiladdhamattā nātisubhāvitā. Tathā ca bhāvanā balavatī na hotīti āha “dubbalā”ti. Saññāsīsenā hi bhāvanā vuttā. Appamāṇāti paguṇā subhāvitā. Sā hi thirā daḷhatarā hotīti āha “balavā”ti. “Parittā pathavīsaññā, appamāṇā āposaññā”ti desanāmatameva, āposaññāya pana subhāvitāya pathavīkampā sukheneva ijjatīti ayamettha adhippāyo veditabbo. Saṃvejento dibbasampattiyā pamattaṃ sakkaṃ devarājānaṃ. Vīmaṃsanto vā tāvadeva samadhigataṃ attano iddhibalaṃ. Mahāmogallānattherassa pāsādakampanaṃ pākāṇanti taṃ anāmasitvā

saṅgharakkhitasāmaṇerassa pāsādakampanaṃ dassetuṃ “so kirāyasmā”tiādi vuttaṃ. Pūtimisso gandho etassāti pūtigandho, tena pūtigandheneva adhigatamātukucchisambhavaṃ viya gandheneva sīsena, ativiya dārako evāti attho.

Ācariyanti ācariyūpadesaṃ. Iddhābhisaṅkhāro nāma iddhividhappaṭipakkhādībhāvena icchitabbo, so ca upāye kosallassa attanā na sammā uggahitattā na tāva sikkhitoti āha “asikkhitvāva yuddhaṃ pavittḥosī”ti. “Pilavanta”nti iminā sakalameva pāsādavatthuṃ udakaṃ katvā adhiṭṭhātabbapāsādova tattha pilavatīti dasseti. Adhiṭṭhānakkamaṃ pana upamāya dasseto “tāta...pe... jānāhī”ti āha. Tattha kapallakapūvanti āsittakapūvaṃ, taṃ pacantā kapāle paṭhamam kiñci piṭṭhaṃ ṭhapetvā anukkamena vaḍḍhetvā antantena paricchindanti pūvaṃ samantato paricchinnaṃ katvā ṭhapenti, evaṃ “āpokasiṇavasena ‘pāsādena patiṭṭhitatṭhānaṃ udakaṃ hotū’ti adhiṭṭhahanto samantato pāsādassa yāva pariyaṇṭa yathā udakaṃ hoti, tathā adhiṭṭhātabba”nti upamāya upadisati.

Mahāpadāne vuttamevāti “dhammatā esā, bhikkhave, yadā bodhisatto tusitā kāyā cavitvā mātukucchiṃ okkamati”ti vatvā “ayaṅca dasasahassī lokadhātu saṅkampati sampakampati sampavedhatī”ti, tathā “dhammatā esā, bhikkhave, yadā bodhisatto mātukucchiṃ nikkhamati”ti vatvā “ayaṅca dasasahassī lokadhātu saṅkampati sampakampati sampavedhatī”ti ca mahābodhisattassa gabbhokantiyaṃ, abhiṇṇāyaṅca dhammatāvasena mahāpadānephavīkampassa vuttattā itaresupi catūsu ṭhānesu pathavīkampā dhammatāvasenevāti mahāpadāneatthato vuttaṃ evāti adhippāyo.

Idāni nesaṃ pathavīkampanaṃ kāraṇato, pavattiākārato ca vibhāgaṃ dassetuṃ “iti imesū”tiādi vuttaṃ. Dhātukopenāti ukkhepakadhātusaṅkhātāya vāyodhātuyā pakopena. Iddhānubhāvenāti ñāṇiddhiyā vā kammavipākajiddhiyā vā pabhāvena, tejenāti attho. Puññatejenāti puññānubhāvena, mahābodhisattassa puññabalenāti attho. Ñāṇatejenāti paṭivedhaññānubhāvena. Sādhukāradānavasenāti yathā anaññasādhāraṇena paṭivedhaññānubhāvena abhihatā mahāpathavī abhisambodhiyaṃ akampittha, evaṃ anaññasādhāraṇena desanāññānubhāvena abhihatā mahāpathavī akampittha, taṃ panassā sādhukāradānaṃ viya hotīti “sādhukāradānavasenā”ti vuttaṃ.

Yena pana bhagavā asītianubyañjanapaṭimaṇḍitadvattiṃsamahāpurisalakkhaṇa-vicitarūpakāyo sabbākāraparisuddhasīlakkhandhādiguṇaratanasamiddhidhammakāyo puññamahattathāmamahattayasamahaāiddhimahattapaññamahattānaṃ paramukkaṃsagato asamo asamasamo appaṭipuggalo arahaṃ sammāsambuddho attano attabhāvasaññitaṃ khandhapañcakaṃ kappaṃ vā kappāvasesaṃ vā ṭhapetuṃ samatthopi saṅkhatadhammaṃ paṭijigucchānākārappavattena ñāṇavisesena tiṇāyapi amaññamāno āyusaṅkhārossajjanavidhinā nirapekkho ossajji. Tadanubhāvābhihatā mahāpathavī āyusaṅkhārossajjane akampittha, taṃ panassā kāruññasabhāvasaṇṭhitā viya hotīti vuttaṃ “kāruññasabhāvenā”ti. Yasmā bhagavā parinibbānasamaye catuvīsati koṭṭisatasahassasaṅkhyā samāpattiyo samāpajji antarantarā phalasamāpattisamāpajjanena, tassa pubbabhāge sātisaṃ tikkhaṃ sūraṃ vipassanāññāṇaṃ pavattesi, “yadatthañca mayā evaṃ sucirakālaṃ anaññasādhāraṇo paramukkaṃsagato ñāṇasambhāro sambhato, anuttaro ca vimokkho samadhigato, tassa vata me sikhāppattaphalabhūtā accantaniṭṭhā

anupādisesanibbānadhātu ajja samijjhatī”ti bhiyyo ativiya somanassappattassa bhagavato pītivipphārādiguṇavipulatarānubhāvo parehi asādhāraṇaññātisayo udapādi, yassa samāpattibalasamupabrūhitassa ñāṇātisayassa ānubhāvaṃ sandhāya idaṃ vuttaṃ “dveme piṇḍapātā samasamaphalā samasamavipākā”tiādi, tasmā tassa ānubhāvena samabhihatā mahāpathavī akampittha. Taṃ panassā tassaṃ velāyaṃ ārodanākārappatti viya hotīti “aṭṭhamo ārodanenā”ti vuttaṃ.

Idāni saṅkhepato vuttamatthaṃ vivaranto “mātukucchiṃ okkamante”tiādimāha. Ayaṃ panatthoti “sādhukāradānavasenā”tiādinā vutto attho. Pathavīdevatāya vasenāti ettha samuddadevatā viya mahāpathaviyā adhidevatā kira nāma atthi. Tādise kāraṇe sati tassā cittavasena ayaṃ mahāpathavī saṅkampati sampakampati sampavedhati, yathā vātavalāhakadevatānaṃ cittavasena vātā vāyanti, sītuṇhaabbhavassavalāhakadevatānaṃ cittavasena sītādayo bhavanti. Tathā hi visākhapuṇṇamāyaṃ abhisambodhiatthaṃ bodhirukkhamūle nisinnassa lokanāthassa antarāyakaṇatthaṃ upaṭṭhitam mārabalam vidhamituṃ -

“Acetanāyaṃ pathavī, aviññāya sukhaṃ dukhaṃ;
Sāpi dānabalā mayhaṃ, sattakkhattuṃ pakampathā”ti. -

Vacanasamanantaram mahāpathavī bhijjitvā sapariṣaṃ mārāṃ parivattesi. Etanti sādhukāradānādi. Yadi pi natthi acetanattā, dhammatāvasena pana vuttanayena siyāti sakkā vuttuṃ. Dhammatā pana atthato dhammasabhāvo, so puññadhammassa vā ñāṇadhammassa vā ānubhāvasabhāvoti. Tayidaṃ sabbaṃ vicāritameva, evaṃ ka katvā -

“Ime dhamme sammasato, sabhāvasarasalakkhaṇe;
Dhammatejēna vasudhā, dasasahassī pakampathā”ti.

Ādi vacanaṃ ca samatthitaṃ hoti.

Niddiṭṭhanidassananti niddiṭṭhassa atthassa niyyātanaṃ, nigamananti attho. Ettāvatāti pathavīkampādiuppādajananena ceva pathavīkampassa bhagavato hetunidassanena ca. “Addhā ajja bhagavatā āyusaṅkhāro ossaṭṭho”ti sallakkhesi pārisesaññayena. Evañhi tadā thero tamatthaṃ vīmaṃseyya nāyaṃ bhūmikampo dhātuppakopahetuko tassa apaññāyamānarūpattā, bāhirakopi isi evaṃ mahānubhāvo buddhakāle natthi, sāsānikopi satthu anārocetvā evaṃ karonto nāma natthi, sesānaṃ pañcannaṃ idāni asambhavo, evaṃ bhūmikampo cāyaṃ mahābhīṃsanako salomahaṃso ahosi, tasmā pārisesato āha “ajja bhagavatā āyusaṅkhāro ossaṭṭhoti sallakkhesi”ti.

Aṭṭhapariṣavaṇṇanā

172. Okāsaṃ adatvāti “tiṭṭhatu bhante bhagavā kappa”ntiādi nayappavattāya therassa āyācanāya avasaraṃ adatvā. Aññānīpi aṭṭhakāni sampiṇḍento hetuaṭṭhakato aññāni parisābhābhāyatanavimokkhavasena tīṇi aṭṭhakāni saṅgahetvā dassento “aṭṭha kho imā”tiādimāha. “Āyasmato ānandassa sokuppattiṃ pariharanto vikkhepaṃ karonto”ti keci sahasā bhaṇite balavasoko uppajjeyyāti.

Samāgantabbato, samāgacchatīti vā samāgamo, parisā. Bimbisārapamukho samāgamo bimbisārasamāgamo. Sesadvayepi ese va nayo. Bimbisāra...pe... samāgamādisadisam khattiyapariṣanti yojanā. Aññesu cakkavāḷesupi labbhateyeva

satthu khattiyaparisādiupasaṅkamanam. Ādito tehi saddhiṃ satthu bhāsanam ālāpo. Kathanapaṭīkathanam sallāpo. Dhammupasañhitā pucchā paṭipucchā dhammasākacchā. Saṅghānam paṭicca kathanam saṅghānapariyāyattā vaṇṇa-saddassa “mahantaṃ hatthirājavaṇṇam abhinimminivā”tiādīsu viya. “Tesa”nti padaṃ ubhayapadāpekkham “tesampi lakkhaṇasaṅghānam viya satthu sarīrasaṅghānam, tesam kevalam paññāyati evā”ti. Nāpi āmukkamaṇikuṇḍalo bhagavā hotīti yojanā. Chinnassarāti dvidhābhūtassarā. Gaggarassarāti jajjaritassarā. Bhāsantaranti tesam sattānam bhāsato aññaṃ bhāsam. Vīmaṃsāti cintanā. “Kimattham...pe... desetī”ti idaṃ nanu attānam jānāpetvā dhamme kathite tesam sātisayo pasādo hotīti iminā adhippāyena vuttaṃ? Yesam attānam ajānāpetvāva dhamme kathite pasādo hoti, na jānāpetvā, tādise sandhāya satthā tathā karoti. Tattha payojanamāha “vāsanatthāyā”ti. Evaṃ sutopīti evaṃ aviññātadesako aviññātāgamanopi suto dhammo attano dhammasudhammatāyeva anāgate paccayo hoti suṇantassa.

“Ānandā”tiādiko saṅgītiānāruḷho pālīdhammo eva tathā dassito. Esa nayo ito paresupi evarūpesu ṭhānesu.

Aṭṭhaabhibhāyatanavaṇṇanā

173. Abhibhavatīti abhibhu, parikammaṃ, ñāṇam vā. Abhibhu āyatanam etassāti abhibhāyatanam, jhānam. Abhibhavittabbaṃ vā ārammaṇasaṅkhātāṃ āyatanam etassāti abhibhāyatanam. Ārammaṇābhibhavanato abhibhu ca taṃ āyatanañca yogino sukhavisesānam adhiṭṭhānabhāvato, manāyatanadhammāyatanabhāvato vātipi sasampayuttaṃ jhānam abhibhāyatanam. Tenāha “abhibhavanakāraṇānī”tiādi. Tāni hīti abhibhāyatanasaññitāni jhānāni. “Puggalassa ñāṇuttariyatāyā”ti idaṃ ubhayatthāpi yojetabbaṃ. Kathaṃ? Paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti puggalassa ñāṇuttariyatāyā ārammaṇāni abhibhavanti. Ñāṇabaleneva hi ārammaṇābhibhavanam viya paṭipakkhābhibhavo pīti.

Parikammavasena ajjhattaṃ rūpasaññī, na appanāvasena. Na hi paṭibhāganimitārammaṇā appanā ajjhattavisayā sambhavati, taṃ pana ajjhattaparikammavasena laddhaṃ kasiṇanimittaṃ avisuddhameva hoti, na bahiddhāparikammavasena laddhaṃ viya visuddhaṃ.

Parittānīti yathāladdhāni suppasarāvamattāni. Tenāha “avaḍḍhitānī”ti. Parittavasenevāti vaṇṇavasena ābhoge vijjamānēpi parittavaseneva idaṃ abhibhāyatanam vuttaṃ. Parittatā hettha abhibhavanassa kāraṇam. Vaṇṇābhoge satipi asatipi abhibhāyatanabhāvanā nāma tikkhapaññasseva sambhavati, na itarassāti āha “ñāṇuttariko puggalo”ti. Abhibhavitvā samāpajjatīti ettha abhibhavanam, samāpajjanañca upacārajjhānādhigamasamanantameva appanājhānuppādananti āha “saha nimittuppādenevettha appanam pāpetī”ti. Saha nimittuppādenāti ca appanāparivāsābhāvassa lakkhaṇam vacanametaṃ. Yo “khippābhiñño”ti vuccati, tatopi ñāṇuttarasseva abhibhāyatanabhāvanā. Etthāti etasmiṃ nimitte. Appanam pāpetīti bhāvanam appanam neti.

Ettha ca keci “uppanne upacārajjhāne taṃ ārabha ye heṭṭhimantena dve tayo javanavārā pavattanti, te upacārajjhānapakkhikā eva, tadanantarañca bhavaṅgaparivāsena, upacārāsevanāya ca vinā appanā hoti, saha nimittuppādeneva appanam pāpetī”ti vadanti, taṃ tesam matimattaṃ. Na hi parivāsitaparikammena appanāvāro icchito, nāpi mahaggaṭappamāṇajjhānesu viya upacārajjhāne ekantato

paccavekkhaṇā icchitabbā, tasmā upacārajjhānādhigamanato paraṃ katipayabhavaṅgacittāvasāne appanaṃ pāpuṇanto “saha nimittuppadenevettha appanaṃ pāpeti”ti vutto. Saha nimittuppadenevāti ca adhippāyikamidaṃ vacanaṃ, na nītatthaṃ, adhippāyo vuttanayeneva veditabbo, na antosamāpattiyaṃ tadā tathārūpassa ābhogassa asambhavato. Samāpattito vuṭṭhitassa ābhogo pubbabhāgabhāvanāyavasena jhānakkhaṇe pavattaṃ abhibhavanākāraṃ gahetvā pavattoti daṭṭhabbaṃ. Abhidhammaṭṭhakathāyaṃ pana “iminā tassa pubbābhogo kathito”ti vuttaṃ. Antosamāpattiyaṃ tathā ābhogābhāve kasmā “jhānasaññāyapī”ti vuttanti āha “abhibhavana...pe... atthī”ti.

Vaḍḍhitappamāṇānīti vipulappamāṇānīti attho, na ekaṅguladvaṅgulādivasena vaḍḍhiṃ pāpitānīti tathā vaḍḍhanassevettha asambhavato. Tenāha “mahantānī”ti. Bhattavaḍḍhitakanti bhuñjanabhājanaṃ vaḍḍhetvā dinnabhattaṃ, ekāsane purisena bhuñjitabbabhattato upaḍḍhabhattanti attho.

Rūpe saññā rūpasaññā, sā assa atthīti rūpasaññī, na rūpasaññī arūpasaññī, saññāsīsena jhānaṃ vadati. Rūpasaññāya anuppādanaṃ evettha alābhitā.

Bahiddhāva uppannanti bahiddhā vatthusmiṃyeva uppannaṃ. Abhidhamme pana “ajjhattaṃ arūpasaññī bahiddhā rūpāni passati parittāni suvaṇṇadubbaṇṇāni...pe... appamāṇāni suvaṇṇadubbaṇṇānī”ti evaṃ catunnaṃ abhibhāyatanānaṃ āgatattā abhidhammaṭṭhakathāyaṃ “kasmā pana ‘yathā suttante ajjhattaṃ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passati parittānītiādi vuttaṃ, evaṃ avatvā idha catūsipi abhibhāyatanesu ajjhattaṃ arūpasaññītāva vuttā’ti codanaṃ katvā ‘ajjhatarūpānaṃ anabhibhavanīyato’ti kāraṇaṃ vatvā, tattha vā hi idha vā bahiddhā rūpāneva abhibhavitabbāni, tasmā tāni niyamato vattabbānīti tatrāpi idhāpi vuttāni. ‘Ajjhattaṃ rūpasaññī’ti idaṃ pana satthu desanāvilāsamattamevā’ti vuttaṃ. Ettha ca vaṇṇābhogarahitāni, sahitāni ca sabbāni parittāni “parittāni suvaṇṇadubbaṇṇānī”ti vuttāni, tathā appamāṇāni “appamāṇāni suvaṇṇadubbaṇṇānī”ti. Atthi hi so pariyāyo parittāni abhibhuyya tāni ce kadāci vaṇṇavasena ābhujitāni honti, suvaṇṇadubbaṇṇāni abhibhuyyāti. Pariyāyakathā hi suttantadesanāti. Abhidhamme pana nippariyāyadesanattā vaṇṇābhogarahitāni visuṃ vuttāni, tathā sahitāni. Atthi hi ubhayattha abhibhavanavisesoti. Tathā idha pariyāyadesanattā vimokkhānampi abhibhavanapariyāyo atthīti “ajjhattaṃ rūpasaññī”tiādinaṃ paṭhamadutiyaabhibhāyatanesu paṭhamavimokkho, tatiyacatutthaabhibhāyatanesu dutyavimokkho, vaṇṇābhāyatanesu tatiyavimokkho ca abhibhavanappavattito saṅgahito. Abhidhamme pana nippariyāyadesanattā vimokkhābhāyatanāni asaṅkarato dassetuṃ vimokkhe vajjetvā abhibhāyatanāni kathitāni; sabbāni ca vimokkhakiccāni jhānāni vimokkhadesanāyaṃ vuttāni. Tadetaṃ “ajjhattaṃ rūpasaññī”ti āgatassa abhibhāyatanadvayassa abhidhamme abhibhāyatanesu avacano “rūpī rūpāni passatī”tiādinaṃca sabbavimokkhakiccasādhāraṇavacanabhāvato vavatthānaṃ katanti viññāyati. “Ajjhatarūpānaṃ anabhibhavanīyato’ti idaṃ katthacipi “ajjhattaṃ rūpāni passatī”ti avatvā sabbattha yaṃ vuttaṃ “bahiddhā rūpāni passatī”ti, tassa kāraṇavacanaṃ, tena yaṃ aññahetukaṃ, taṃ tena hetunā vuttaṃ. Yaṃ pana desanāvilāsaheṭukaṃ ajjhattaṃ arūpasaññītāya eva abhidhamme vacanaṃ, na tassa aññaṃ kāraṇaṃ maggitabbanti dasseti. Ajjhatarūpānaṃ anabhibhavanīyatā ca tesāni bahiddhā rūpānaṃ viya abhūtattā. Desanāvilāso ca yathāvuttavavatthānavasena veditabbo veneyyajjhāsayaavasena vijjamānapariyāyakathābhāvato. “Suvaṇṇadubbaṇṇānī”ti

eteneva siddhattā na nīlādi abhibhāyatanāni vattabbānīti ce? Taṃ na, nīlādīsu katādhikārānaṃ nīlādibhāvasseva abhibhavanakāraṇattā. Na hi tesam parisuddhāparisuddhavaṇṇānaṃ parittatā, appamāṇatā vā abhibhavanakāraṇaṃ, atha kho nīlādibhāvo evāti. Etesu ca parittādikasiṇarūpesu yaṃ yaṃ caritassa imāni abhibhāyatanāni ijjhanti, taṃ dassetuṃ “imesu panā”tiādi vuttaṃ.

Sabbasaṅgāhakavasenaṭi sakalanīlavaṇṇanīlanidassananīlanibhāsānaṃ sādharmaṇavasena. Vaṇṇavasenaṭi sabhāvavaṇṇavasena. Nidassanavasenaṭi passitabbatāvasena cakkhuviññāṇādiviññāṇavīthiyā gahetabbatāvasena. Obhāsavasenaṭi sappabhāsātāya avabhāsanavasena. Umāpupphanti atasipupphaṃ. Nīlameva hoti vaṇṇasaṅkarābhāvato. Bārāṇasisambhavanti bārāṇasiyaṃ samuṭṭhitaṃ.

Ekaccassa ito bāhirakassa appamāṇaṃ ativitthāritaṃ kasiṇanimittaṃ oloketassa bhayaṃ uppajjeyya “kiṃ nu kho idaṃ sakalaṃ lokaṃ abhibhavitvā ajjhottharivā gaṇhātī”ti, tathāgatassa pana tādīsaṃ bhayaṃ vā sārājjaṃ vā natthīti abhītabhāvadassanattameva ānītāni.

Aṭṭhaviṃokkhavaṇṇanā

174. Uttānatthāyeva heṭṭhā atthato vibhattattā. Ekaccassa vimokkhoti ghosopi bhayāvaho vaṭṭābhīratābhāvato, tathāgatassa pana vimokkhe upasampajja viharatopi taṃ natthīti abhītabhāvadassanattameva ānītāni.

Ānandayācanakathāvaṇṇanā

178. Bodhīti sabbaññūtaññāṇaṃ. Tañhi “catumaggañānapaṭivedha”ntveva vuttaṃ sabbaññūtaññāṇappaṭivedhassa taṃmūlakattā. Evaṃ vuttabhāvanti “ākaṅkhamāno ānanda tathāgato kappam vā tiṭṭheyyā”ti evaṃ vuttabhāvaṃ.

179. Tampi oḷārikanimittaṃ kataṃ tassa mārena pariyuṭṭhitacetaso na paṭividdhaṃ na sallakkhitaṃ.

183. Ādikehīti evamādīhi mittāmaccasuhajjāhi. Piyāyitabbato piyehi. Manavaḍḍhanato manāpehi. Jātiyāti jātianurūpagamanena. Nānābhāvo viṣumbhāvo asambaddhabhāvo. Maraṇena vinābhāvoti cutiyā tenattabhāvena apunarāvattanato vippayogo. Bhavena aññathābhāvoti bhavantaraggahaṇena purimākārato aññākārato “kāmaṇvacarasatto rūpāvacaro hotī”tiādinā, tatthāpi “manusso devo hotī”tiādināpi yojetabbo. Kutettha labbhāti kuto kuhiṃ kismiṃ nāma ṭhāne ettha etasmiṃ khandhappavatte “yaṃ taṃ jātaṃ...pe... mā palujjī”ti laddhuṃ sakkā. Na sakkā eva tādīsassa kāraṇassa abhāvatoti āha “netam ṭhānaṃ vijjati”ti. Evaṃ acchariyabbhutadhammaṃ tathāgatassāpi sarīraṃ, kimaṅgaṃ pana aññesanti adhippāyo. “Paccāvamissatī”ti netam ṭhānaṃ vijjati satim sūpaṭṭhitaṃ katvā ñāṇena paricchinditvā āyusaṅkhārānaṃ ossaṭṭhattā, buddhakiccassa ca pariyosāpitattā. Na hettha māsattayato paraṃ buddhaveneyyā labbhantīti.

184. Sāsanassa ciraṭṭhiti nāma sasambhārehi ariyamaggadhammehi kevalehīti āha “sabbaṃ lokiya lokuttaravaseneva kathita”nti lokiyāhi sīlasamādhīpaññāhi vinā lokuttaradhammasamadhiḡamaṃ asambhavato.

Tatīyabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Nāgāpalokitavaṇṇanā

186. Nāgāpalokitanti nāgassa viya apalokitaṃ, hatthināgassa apalokanasadisam apalokananti attho. Āhaccāti phusitvā. Aṅkusakalaggāni viyāti aṅkusakāni viya aññamaññasmim laggaṇi āsattāni hutvā t̥hitāni. Ekābaddhānīti aññamaññaṃ ekato ābaddhāni. Tasmāti gīvaṭṭhīnaṃ ekagghanānaṃ viya ekābaddhabhāvena, na kevalaṃ gīvaṭṭhīnaṃyeva, atha kho sabbānipi tāni buddhānaṃ t̥hapetvā bāhusandhiādikā dvādasa mahāsandhiyo, aṅgulisandhiyo ca itarasandhīsu ekābaddhāni hutvā t̥hitāni, yato nesaṃ pakatihatthīnaṃ koṭisahassabalappamāṇaṃ kāyabalaṃ hoti. Vesālinagarābhimukhaṃ akāsi kaṇṭakaparivattane viya kapilānagarābhimukhaṃ. Yadi evaṃ kathaṃ taṃ nāgāpalokitaṃ nāma jātaṃ? Tadajjhāsayaṃ upādāya. Bhagavā hi nāgāpalokitavaseneva apaloketukāmo jāto, puññānubhāvena paṇassa patit̥ṭhitaṭṭhānaṃ parivatti, tena taṃ “nāgāpalokitaṃ” tveva vuccati.

“Idaṃ pacchimakaṃ ānanda tathāgatassa vesāliyā dassana”nti nayidaṃ vesāliyā apalokanassa kāraṇavacanāṃ anekantikattā, bhūtakathanamattaṃ panetaṃ. Maggasodhanavasena taṃ dassetvā aññadevettha apalokanakāraṇaṃ dassetukāmo “nanu cā”tiādimāha. Taṃ taṃ sabbam pacchimaḍḍassanameva anukkamena kusināraṃ gantvā parinibbātukāmatāya tato tato nikkhantattā. “Anacchariyattā”ti iminā yathāvuttaṃ anekantikattaṃ pariharati, tayidaṃ sodhanamattaṃ. Idaṃ panettha aviparītaṃ kāraṇanti dassetuṃ “apicā”tiādi vuttaṃ. Na hi bhagavā sāpekkho vesāliṃ apalokesi, “idaṃ pana me gamanaṃ apunarāgamana”nti dassanamukhena bahujaṇahitāya bahujaṇasukhāya lokānukampāya apalokesi. Tenāha “apica vesāliṃrājāno”tiādi.

Antakaroti sakalavaṭṭadukkhassa sakasantāne, parasantāne ca vināsakaro abhāvakaro.

Buddhacakkhudhammacakkhudibbacakkhumāṃsacakkhusamantacakkhusaṅkhātehi pañcahi cakkhūhi cakkhumā. Savāsānaṃ kilesānaṃ samucchinnattā sātisaṃyamaṃ kilesaparinibbānena parinibbuto.

Catumahāpadesavaṇṇanā

187. Mahāokāseti mahante okāse. Mahantāni dhammassa patit̥ṭhāpanaṭṭhānāni. Yesu patit̥ṭhāpito dhammo nicchīyati asandehato, kāni pana tāni? Āgamanavisit̥ṭhāni suttotaraṇādīni. Dutiyavikappe apadisantīti apadesā, “sammukhā metaṃ āvuso bhagavato suta”ntiādinā kenaci ābhatassa “dhammo”ti vinicchinane kāraṇaṃ. Kiṃ pana tanti? Tassa yathābhatassa suttotaraṇādi eva. Yadi evaṃ kathaṃ cattāroti? Yasmā dhammassa dve samparāyā satthā, sāvaka ca, tesu ca sāvaka saṅghagaṇapuggalavasena tividdhā, evaṃ “tumhākaṃ mayā yaṃ dhammo paṭiggahito”ti apadisitabbānaṃ bhedenā cattāro. Tenāha “sammukhā me taṃ āvuso bhagavato suta”ntiādi. Tathā ca vuttaṃ nettiyaṃ “cattāro mahāpadesā buddhāpadeso saṅghāpadeso sambahulattherāpadeso ekattherāpadeso. Ime cattāro mahāpadesā”ti buddho apadeso etassāti buddhāpadeso. Esa nayo sesesupī. Tenāha “buddhādayo...pe... mahākāraṇāni”ti.

188. Neva abhinanditabbanti na sampat̥cchitabbam. Ganthassa sampat̥cchanāṃ nāma savananti āha “na sotabba”nti. Padabyañjanānīti padāni ca byañjanāni ca, atthapadāni, byañjanapadāni cāti attho. Pajjati attho etehīti padāni, akkharādīni byañjanapadāni. Pajjitabbato padāni, saṅkāsaṇādīni atthapadāni. At̥ṭhakathāyaṃpana “padasaṅkhātāni byañjanāni”ti byañjanapadāneva vuttāni”ti

keci, taṃ na, atthaṃ byañjenti byañjanāni, byañjanapadāni, tehi byañjitabbato byañjanāni, atthapadānī ubhayasaṅgahato. Imasmiṃ tñāneti tenābhatasuttassa imasmiṃ padese. Pāḷi vuttāti kevalo pāḷidhammo pavatto. Attho vuttoti pāḷiyā attho pavatto niddiṭṭho. Anusandhi kathitoti yathāraddhadesanāya, upari desanāya ca anusandhānaṃ kathitaṃ sambandho kathito. Pubbāparaṃ kathitanti pubbenāparaṃ avirujjhanañceva visesādhānañca kathitaṃ pakāsitaṃ. Evaṃ pāḷidhammādīni sammadeva sallakkhetvā gahaṇaṃ sādhuṃ uggahaṇanti āha “suṭṭhu gahetvā”ti. Sutte otāretabbānīti ñāṇena sutte ogāhetvā tāretabbāni, taṃ pana ogāhetvā taraṇaṃ tattha otaraṇaṃ anuppavesanaṃ hotīti vuttaṃ “sutte otāretabbānī”ti. Saṃsandetvā dassanaṃ sandassananti āha “vinaye saṃsandetabbānī”ti.

Kiṃ pana taṃ suttaṃ, ko vā vinayoti vicāraṇāya ācariyānaṃ matibhedamukhena tamatthaṃ dassetuṃ “ettha cā”tiādi vuttaṃ. Vinayoti vibhaṅgapāṭhamāha. So hi mātikāsaññitassa suttassa atthasūcanato “sutta”nti vattabbaṃ arahati. Vividhanayattā, viṣiṭṭhanayattā ca vinayo, khandhakapāṭho. Evanti evaṃ suttavinayesu pariggayhamānesu vinayapiṭakampi na pariyādīyati parivārapāḷiyā asaṅgahitattā. Suttantābhidhammapiṭakāni vā suttaṃ atthasūcanādiatthasambhavato. Evampīti “suttantābhidhammapiṭakāni suttaṃ, vinayapiṭakaṃ vinayo”ti evaṃ suttavinayavibhāge vuccamānēpi. Na tāva pariyādīyanti na tāva anavasesato pariggayhanti, kasmāti āha “asuttanāmakañhī”tiādi. Yasmā “sutta”nti imaṃ nāmaṃ anāropetvā saṅgītampi jātakādibuddhavacanaṃ atthi, tasmā vuttanayena tīṇi piṭakāni na pariyādīṇānīti. Suttanipātaudānaitivuttakādīni dīghanikāyādayo viya suttanāmaṃ āropetvā asaṅgītānīti adhippāye panettha jātakādīhi saddhiṃ tānipi gahitāni. Buddhavaṃsacariyāpiṭakānaṃ panettha aggahaṇe kāraṇaṃ maggitabbaṃ, kiṃ vā tena magganena? Sabbopāyaṃ vaṇṇanāyayo theravādaṃ dassanamukhena paṭikkhitto evāti.

Atthīti kiṃ atthi, asuttanāmakaṃ buddhavacanaṃ natthi evāti dasseti. Tathā hi nidānavāṇṇanāyaṃ amhehi vuttaṃ “suttanti sāmāññavidhi, visesavidhayo pare”ti. Taṃ sabbam paṭikkhipitvā “suttanti vinayo”tiādinā vuttaṃ saṃvaṇṇanāyayaṃ “nāyamattho idhādhippeto”ti paṭisodhetvā. Vineti etena kileseti vinayo, kilesavinayanūpāyo, so eva ca naṃ karotīti kāraṇanti āha “vinayo pana kāraṇa”nti.

Dhammeti pariyattidhamme. Sarāgāyāti sarāgabhāvāya kāmārāgabharāgaparibrūhanāya. Saññogāyāti bhavasamyojanāya. Ācāyāyāti vaṭṭassa vaḍḍhanatthāya. Mahicchatāyāti mahicchabhāvāya. Asantuṭṭhiyāti asantuṭṭhibhāvāya. Saṅgaṇikāyāti kilesasaṅgaṇagaṇasaṅgaṇavihārāya. Kosajjāyāti kusītabhāvāya. Dubbharatāyāti dupposatāya. Virāgāyāti sakalavaṭṭato virajjanatthāya. Visaññogāyāti kāmabhavādīhi viyamujjanatthāya. Apacāyāyāti sabbassāpi vaṭṭassa apacayanāya, nibbānāyāti attho. Appicchatāyāti paccayappicchatādivasena sabbaso icchāpagamāya. Santuṭṭhiyāti dvādasavidhasantuṭṭhibhāvāya. Pavivekāyāti pavivittabhāvāya, kāyavivekāditadaṅgavivekādivivekasiddhiyā. Vīriyārambhāyāti kāyikassa ceva, cetasikassa ca vīriyassa paggaṇatthāya. Subharatāyāti sukhaposaṇatthāya. Evaṃ yo pariyattidhammo uggahaṇadhāraṇaparipucchāmanasikāravasena yoniso paṭipajjantassa sarāgādibhāvaparivajjanassa kāraṇaṃ hutvā virāgādibhāvāya saṃvattati, ekaṃsato eso dhammo. Eso vinayo, sammadeva apāyādīsu apatanavasena dhāraṇato, kilesānaṃ vinayanato, satthu sammāsambuddhassa

ovādānusiṭṭhibhāvato etaṃ satthusāsananti dhāreyyāsi jāneyyāsi, avabujjheyyāsīti attho. Catusaccassa sūcanaṃ suttanti āha “sutteti tepītake buddhavadācane”ti. Tepītakehi buddhavadācane saccavinimuttaṃ natthi. Rāgādivinayanakāraṇaṃ tathāgatena suttapadena pakāsanti āha “vinayeti etasmiṃ rāgādivinayakāraṇe”ti.

Sutte osaraṇaṇcetttha tepītake buddhavadācane pariyāpannatāvaseneva veditabbaṃ, na aññathāti āha “suttaṇṇapaṭipāṭiyā katthaci anāgantvā”ti. Challaṃ utṭhapetvāti arogassa mahato rukkhassa tiṭṭhato upakkamena challiyā sakalikāya, papaṭikāya vā utṭhapanam viya arogassa sāsanaḍḍhammassa tiṭṭhato byañjanaṃ māttena tappariyāpannaṃ viya hutvā challisaḍḍisaṃ pubbāparaviruddhatādidosaṃ utṭhapetvā paridīpetvā, tādisāni pana ekaṃsato guḷhavessantarādipariyāpannāni hontīti āha “guḷhavessantara...pe...paññāyanti attho”ti. Rāgādivinayeti rāgādivinayaṃ vinayanatthe. Tādākaratāya na paññāyamānāni na dissamānāni chaḍḍetabbāni vajjitabbāni na gahetabbāni. Sabbatthāti sabbavāsesu.

Imasmiṃ pana ṭhāneti imasmiṃ mahāpadesaniddesaṭṭhāne. “Sutte cattāro mahāpadesā”tiādinā vuttampi avuttana saddhiṃ gahetvā pakiṇṇakakathāya mātikaṃ uddisati. Nātuṃ icchito attho pañho, tassa vissajjanāni pañhabyākaraṇāni, atthasūcanādiatthena suttaṃ, pāḷi, taṃ suttaṃ anulometi anukūletīti suttānulomaṃ, mahāpadeso. Ācariyā vadanti saṃvaṇṇenti pāḷiṃ etenāti ācariyavādo aṭṭhakathā. Tassa tassa therassa attano eva mati adhippāyoti attanomati. Dhammavinicchaye patteti dhamme vinicchinatthe upaṭṭhite. Imeti anantaraṃ vuttā cattāro mahāpadesā. Pamāyati dhammo paricchijjati vinicchīyati etenāti pamāṇaṃ. Tenāha “yaṃ ettha sameti”tiādi. Itaranti mahāpadesesu asantaṃ. Puna itaranti akappiyaṃ anulomantaṃ kappiyaṃ paṭibāhantaṃ sandhāyāha.

Ekaṃseneva byākātabbo vissajjetabboti ekaṃsabyākaraṇīyo. Vibhajjāti pucchitamattaṃ avadhāraṇādibhedena vibhajitvā. Paṭipucchāti pucchantaṃ puggalaṃ paṭipucchitvā. Ṭhapanīyoti tidhāpi avissajjanīyattā ṭhapanīyo byākaraṇaṃ akatvā ṭhabetabbo. “Cakkhuṃ anicca”nti pañhe uttarapadāvadadhāraṇaṃ sandhāya “ekaṃseneva byākātabba”nti vuttaṃ niccatāya lesassāpi tattha abhāvato. Purimapaḍāvadadhāraṇe pana vibhajjabyākaraṇīyatā cakkhusotesu visesatthasāmaññatthānaṃ asādhāraṇabhāvato. Dvinnam tesaṃ sadisaṭṭhacodanā paṭipucchanamukheneva byākaraṇīyā paṭikkhepavasena, anuññātavasena ca vissajjitabbatoti āha “yathā cakkhu, tathā sotaṃ...pe...ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo pañho”ti. Taṃ jīvaṃ taṃ sarīranti jīvasarīraṇaṃ anaññatāpañho. Yassa yena anaññatācoditā, so eva paramatthato nupalabbhatīti vañjhātanayassa matteyyatākittanasadisoti abyākātabbatāya ṭhapanīyo vuttoti. Imāni cattāri pañhabyākaraṇāni pamāṇaṃ teneva nayena tesaṃ pañhānaṃ byākātabbato.

Vinayamahāpadeso kappiyānulomavidhānato nippariyāyato anulomakappiyaṃ nāma, mahāpadesabhāvena pana taṃsadisaṭṭhacodanā suttantamahāpadesesupi “anulomakappiya”nti ayaṃ aṭṭhakathāvohāro. Yadiṇi tattha tattha bhagavatā pavattitapakiṇṇakadesanāva aṭṭhakathā, sā pana dhammasaṅgāhakehi paṭhamam tīṇi piṭakāni saṅgāyitvā tassa atthavaṇṇanānurūpeneva vācanāmaggaṃ āropitattā “ācariyavādo”ti vuccati ācariyā vadanti saṃvaṇṇenti pāḷiṃ etenāti. Tenāha “ācariyavādo nāma aṭṭhakathā”ti. Tisso saṅgītiyo āruḷho eva ca buddhavadācane atthasaṃvaṇṇanābhūto kathāmaggo mahindattherena tambapaṇṇidīpaṃ ābhato pacchā tambapaṇṇiyehi mahātherehi sīhaḷabhāsāya ṭhapito nikāyantaraladdhisāṅkarapariharaṇatthaṃ. Attanomati nāma theravādo.

Nayaggāhenāti suttādito labbhamānanayaggahaṇena. Anubuddhiyāti suttādīniyeva anugatabuddhiyā. Attano paṭibhānanti attano eva tassa atthassa vuttanayena upaṭṭhānaṃ, yathāupaṭṭhitā atthā eva tathā vuttā. Samentameva gahetabbanti yathā suttena saṃsandati, evaṃ mahāpadesato atthā uddharitabbāti dasseti. Pamādapāṭhavasena ācariyavādassa kadāci pāḷiyā asaṃsandanāpi siyā, so na gahetabboti dassento āha “ācariyavādopi suttena samentoyeva gahetabbo”ti. Sabbadubbalā puggalassa sayam paṭibhānabhāvato. Tathā ca sāpi gahetabbā, kīdisī? Suttena samentā yevāti yojanā. Tāsūti tīsu saṅgītisu. “Āgatameva pamāṇa”nti iminā mahākassapādīhi saṅgītameva “sutta”nti idhādhippetanti tadaññassa suttabhāvameva paṭikkhipati. Tadatthā eva hi tisso saṅgītiyo. Tatthāti gārayhasutte. Na ceva sutte osaranti, na ca vinaye sandissantīti veditabbāni tassa asuttabhāvato tena “anulomakappiyaṃ suttena samentameva gahetabba”nti vuttaṃ evatthaṃ nigamanavasena nidasseti. Sabbattha “na itara”nti vacanaṃ tattha tattha gahitāvadhāraṇaphaladassanaṃ daṭṭhabbaṃ.

Kammāraputtacundavatthuvaṇṇanā

189. Sūkaramaddavanti vanavarāhassa mudumaṃsaṃ. Yasmā cundo ariyasāvako sotāpanno, aññe ca bhagavato, bhikkhusaṅghassa ca āhāraṃ paṭiyādentā anavajjameva paṭiyādenti, tasmā vuttaṃ “pavattamaṃsa”nti. Taṃ kirāti “nātitaruṇassā”tiādinā vuttavisesaṃ. Tathā hi taṃ “mudu ceva siniddhañcā”ti vuttaṃ. Mudumaṃsabhāvato hi abhisāṅkharāṇavisesena ca “maddava”nti vuttaṃ. Ojaṃ pakkhipiṃsu “ayaṃ bhagavato pacchimako āhāro”ti puññavisesāpekkhāya, taṃ pana tathāpakkhittadibbojatāya garutaraṃ jātaṃ.

Aññe yaṃ dujjīraṃ, taṃ ajānantā “kassaci adatvā vināsita”nti upavadeyyunti parūpavādamocanatthaṃ bhagavā “nāhaṃ ta”ntiādinā sīhanādaṃ nadati.

190. Kathaṃ panāyaṃ sīhanādo nanu taṃ bhagavatopi sammāpariṇāmaṃ na gatanti? Nayidaṃ evaṃ daṭṭhabbaṃ, yasmā “sammadeva taṃ bhagavato pariṇāmaṃ gata”nti vuttaṃ arahati tappaccayā uppannassa vikārassa abhāvato, aññapaccayassa ca vikārassa mudubhāvaṃ āpāditattā. Tenāha “na pana bhuttappaccayā”tiādi. Na hi bhagavā, aññe vā pana khīṇāsavā navavedanuppādanavasena āhāraṃ paribhuñjanti aṭṭhaṅgasamannāgatameva katvā āhārassa upabhuñjanato. Yadi evaṃ kasmā pāḷiyaṃ “bhattaṃ bhuttāvissa kharo ābādho uppajji”tiādi vuttaṃ? Taṃ bhojanuttarakālaṃ uppannattā vuttaṃ. “Na pana bhuttapaccayā”ti vutto vāyamattho aṭṭhakathāyaṃ. Katupacitassa laddhokāsassa kammaṃ vasena balavatipi roge uppanne garusiniddhabhojanappaccayā vedanāniggaho jāto, tenāha “yadi hī”tiādi. Patthitaṭṭhāneti icchitaṭṭhāne, icchā cassa tattha gantvā vinetabbaveneyyāpekkhā daṭṭhabbā. Gāthāyampi “suta”nti iminā sutamattaṃ, paresaṃ vacanamattametam, na pana bhojanappaccayā ābādhaṃ phusi dhīroti dasseti.

Pānīyāharaṇavaṇṇanā

191. Pasannabhāvena udakassa acchabhāvo veditabboti āha “acchodakāti pasannodakā”ti. Sādurasattā sātātāti āha “madhurodakā”ti. Tanukameva salilaṃ visesato sītaṃ, na bahalanti āha “tanusītalasalilā”ti. Nikkaddamāti setabhāvassa kāraṇamāha. Paṅkacikkhallādivasena hi udakassa vivaṇṇatā, sabhāvato pana taṃ setavaṇṇaṃ evāti.

Pukkusamallaputtavattuvanāṇā

192. Dhuravāṭeti paṭimukhavāte. Dīghapiṅgaloti dīgho hutvā piṅgalacakkhuko. Piṅgalakkhiko hi so “ālāro”ti paññāyittha. Evarūpanti dakkhati karissati bhavissatīti īdisaṃ. Īdisesūti yatra yaṃcāti evarūpanipātasaddayuttaṭṭhānesu.

193. Vicarantiyo meghagabbhato niccharantiyo viya hontīti vuttaṃ “niccharantīsūti vicarantīsū”ti. Navavidhāyāti navappakārāya. Navasu hi pakāresu ekavidhāpi asani tappariyāpannatāya “navavidhā” tveva vuccati. Īdisī hi esā ruḷhi aṭṭhavimokkhapattipi samaññā viya. Asaññaṃ karoti, yo tassā saddena, tejasā ca ajjhotthaṭo. Ekaṃ cakkanti ekaṃ maṇḍalaṃ. Saṅkāraṃ tīrentī paricchijjantī viya dassetīti saterā. Gaggarāyamānāti gaggarātisaddaṃ karontī, anuravadassanañhetam. Kapisīsāti kapisīsākāravatī. Macchavilolikāti udake paripphandamānamaccho viya viluḷitākārā. Kukkuṭasadisāti pasāritapakkhakukkuṭākārā. Naṅgalassa kassanakāle kassakānaṃ hatthena gahettabbaṭṭhāne maṇikā hoti, taṃ upādāya naṅgalaṃ “daṇḍamaṇikā”ti vuccati, tasmā daṇḍamaṇikākārā daṇḍamaṇikā. Tenāha “naṅgalasadisā”ti. Deve vassantepi sajotibhūtatāya udakena atemetabbato mahāsani “sukkhāsani”ti vuttā. Tenāha “patitaṭṭhānaṃ samugghāṭetī”ti.

Bhusāgāraketi bhusamaye agārake. Tattha kira mahantaṃ palālapuñjaṃ abbhantarato palālaṃ nikkaḍḍhitvā sālāsadisam pabbajitānaṃ vasanayoggaṭṭhānaṃ kataṃ, tadā bhagavā tattha vasi, taṃ pana khalaṃmaṇḍalaṃ sālāsadisanti āha “khalasālāya”nti. Etthāti hetumhi bhumavacananti āha “etasmim kāraṇe”ti, asanipātena channaṃ janānaṃ hatakkāraṇeti attho. So tvaṃ bhanteti ayameva vā pāṭho.

194. Siṅgī nāma kira uttamaṃ ativiya pabhassaraṃ buddhānaṃ chavivaṇṇobhāsaṃ devalokato āgatasuvaṇṇaṃ. Tenevāha “siṅgisuvaṇṇanaṇṇa”nti. “Kiṃ pana thero taṃ gaṇhī”ti sayameva puccham samuṭṭhāpetvā tattha kāraṇaṃ dassento “kiñcāpī”tiādimāha. Teneva kāraṇenāti upaṭṭhākaṭṭhānassa matthakappatti, paresaṃ vacanokāsapacchedanaṃ, tena vatthena satthu pūjanaṃ, satthu ajjhāsayānuvattananti iminā teneva yathāvuttena catubbidhena kāraṇena.

195. Thero ca tāvadeva taṃ siṅgivaṇṇaṃ maṭṭhadussaṃ bhagavato upanāmesi “paṭiggaṇhatu me bhante bhagavā imaṃ maṭṭhadussaṃ, taṃ mamassa dīgharattaṃ hitāya sukhāyā”ti. Paṭiggahesi bhagavā, paṭiggahetvāva naṃ paribhuñji. Tena vuttaṃ “bhagavāpi tato ekaṃ nivāsesi, ekaṃ pārupī”ti. Tāvadeva kira taṃ bhikkhū ovaṭṭikaraṇamattena tunnakammaṃ niṭṭhāpetvā therassa upanesuṃ, thero bhagavato upanāmesi. Hataccikaṃ viyāti paṭihatappabhaṃ, viya-saddo nipātamattaṃ. Bhagavato hi sarīrappabhāhi abhibhuyyamānā tassa vatthayugassa pabhassaratā nāhosi. Antantenevāti anto anto eva, abbhantarato evāti attho. Tenāha “bahipanaṃ pabhā natthī”ti.

“Pasannarūpaṃ samuṭṭhāpetī”ti etenetassa āhārassa bhuttappaccayā na so rogoti ayamattho dīpito. Dvīsu kālesu evaṃ hoti dvinnam nibbānadhātūnaṃ samadhigamasamayabhāvato. Upavattane antarena yamakasālānanti ettha vattabbaṃ parato āgamissati.

196. Sabbam suvaṇṇanaṇṇameva ahosi ativiya parisuddhāya pabhassarāya ekagghanāya bhagavato sarīrappabhāya nirantaraṃ abhibhūtattā.

Dhammeti pariyattidhamme. Pavattāti pāvacaṇabhāvena desetā. Puratova nisīdi ovādapṭikaraṇabhāvato.

197. Dānāṇisaṃsasaṅkhātā lābhāti vaṇṇadānabaladānādibhedā dānassa āṇisaṃsasaṅhātā diṭṭhadhammikā, samparāyikā ca lābhā icchitabbā. Te alābhāti te sabbe tuyhaṃ alābhā, lābhā eva na honti. Diṭṭheva dhamme paccakkhabhūte imasmiṃyeva attabhāve bhavā diṭṭhadhammikā. Samparetabbato pecca gantabbato “samparāyo”ti laddhanāme paraloke bhavā samparāyikā. Diṭṭhadhammikā ca samparāyikā ca diṭṭhadhammikasamparāyikā. Dānāṇisaṃsasaṅkhātā lābhāti dānāṇisaṃsabhūtā lābhā. Sabbathā samameva hutvā samaṃ phalaṃ etesaṃ na ekadesenāti samasamaphalā. Piṇḍapātāti tabbisayaṃ dānamayaṃ puññamāha.

Yadi khetavasena nesaṃ samaphalatā adhippetā, satipi ekasantānabhāve puthujjanaarahantabhāvasiddhaṃ nanu tesam khettaṃ visiṭṭhanti dassetuṃ “nanu cā”tiādimāha. Parinibbānasamatāyāti kilesaparinibbānakhandhapariniḥṣāṇabhāvena parinibbānasamatāya. “Paribhuñjitvā parinibbuto”ti etena yathā paṇītapīṇḍapātāparibhogūpatthambhitarūpakāyasannissayo dhammakāyo sukheveva kilese pariccaji, bhojanasappāyasaṃsiddhiyā evaṃ sukheveva khandhe pariccajīti evaṃ kilesapariccāgassa, khandhapariccāgassa ca sukhasiddhinimittatāya ubhinnaṃ piṇḍapātānaṃ samaphalatā jotitā. “Piṇḍapātasīsenā ca piṇḍapātadānaṃ jotitā”nti vutto vāyamattho. Yathā hi sujātāya “imaṃ āhāraṃ nissāya mayhaṃ devatāya vaṇṇasukhabalādiguṇā sammadeva sampajjeyyu”nti ulāro ajjhāsaya tadā ahosi, evaṃ cundassapi kammāraputtassa “imaṃ āhāraṃ nissāya bhagavato vaṇṇasukhabalādiguṇā sammadeva sampajjeyyu”nti ulāro ajjhāsayoti evampi nesaṃ ubhinnaṃ samaphalatā veditabbā. Satipi catuvīsati koṭṭisatasahasasamāpattīnaṃ devasikaṃ vaḷaṇṇāṇasamāpattibhāve yathā pana abhisambujjhanadivase abhinavavipassanaṃ paṭṭhapento rūpasattakādi vasena cuddasahākārehi sannetvā mahāvipassanāmukhena tā samāpattiyo samāpajji, evaṃ parinibbānadivasepi sabbā tā samāpajjīti evaṃ samāpattisamatāyapi tesam samaphalatā. Cundassa tāva anussaraṇaṃ ulārataṃ hotu bhagavato dinnabhāvena aññathattābhāvato, sujātāya pana kathaṃ devatāya dinnanti? Evaṃsaṅgibhāvatoti āha “sujātā cā”tiādi. Aparabhāgeti abhisambodhito aparabhāge. Puna aparabhāgeti parinibbānato parato. Dhammasīsanti dhammānaṃ matthakabhūtaṃ nibbānaṃ. Me gahitanti mama vasena gahitaṃ. Tenāha “mayhaṃ kirā”tiādi.

Adhipatibhāvo ādhipateyyanti āha “jeṭṭhabhāvasaṃvattaniyaka”nti.

Samvareti sīlasamvare. Veranti pāṇātipātādipaṇcavidhaṃ veraṃ. Tañhi veridhammabhāvato, verahetutāya ca “vera”nti vuccati. Kosallaṃ vuccati ñāṇaṃ, tena yutto kusalo āha “kusalo pana ñāṇasampanno”ti. Ñāṇasampadā nāma ñāṇapāripūrī, sā ca aggamaggavasena veditabbā, aggamaggo ca niravasesato kilese pajahatīti āha “ariyamaggena...pe... jahatī”ti. Imaṃ pāpakaṃ jahitvāti dānena tāva lobhamacchariyādipāpakaṃ, sīlena pāṇātipātādipāpakaṃ jahitvā tadaṅgavasena pahāya tato samathavipassanādharmehi vikkhambhanavasena, tato maggapaṭipāṭiyā samucchavedasena anavasesaṃ pāpakaṃ pahāya. Tathā pahīnattā eva rāgādīnaṃ khayā kilesanibbānena sabbaso kilesavūpasamena nibbuto parinibbutoti saupādisesāya nibbānadhātuyā desanāya kūṭaṃ gaṇhanto “iti cundassa...pe... sampassamāno udānaṃ udānesī”ti.

Catutthabhāṇavāraṇṇanā nīṭṭhitā.

Yamakasālavanāna

198. Evaṃ taṃ kusiṇārāyaṃ hotīti yathā anurādhapurassa thūpārāmo dakkhiṇapacchimadisāyaṃ, evaṃ taṃ uyyānaṃ kusiṇārāya dakkhiṇapacchimadisāyaṃ hoti. Tasmāti yasmā nagaraṃ pavisitukāmā uyyānato upecca vattanti gacchanti etenāti “upavattana”nti vuccati, taṃ sālāpantibhāvena ṭhitaṃ sālavanaṃ. Antarenāti vemajjhe. Tassa kira mañcakassāti tattha paññapiyamānassa tassa mañcakassa. Tatrāpi...pe... eko pādabhāgassa, tasmā “antarena yamakasālāna”nti vuttaṃ. Saṃsibbitvāti aññaṃaññaāsattaviṭṭapāsākhātāya saṃsibbitvā viya. “Ṭhitasākhā”tipi vuttaṃ aṭṭhakathāyaṃ. Yaṃ pana pāliyaṃ “uttarasīsakaṃ mañcakaṃ paññapehī”ti vuttaṃ, taṃ pacchimaḍḍasaṇaṃ daṭṭhuṃ āgatānaṃ devatānaṃ daṭṭhuṃ yogyatāvasena vuttaṃ. Keci pana “uttaradisāviloḍḍanamukhaṃ pubbaḍḍisāsīsakaṃ katvā mañcakaṃ paññapehīti attho”ti vadanti, taṃ tesāṃ matimattaṃ.

Ete nāgānamuttamāti ete gottato gocariādinaṃmakā hatthināgesu balena seṭṭhatamā. Majjhimaṭṭhakathāyaṃ pana keci hatthinō ito aññathā āgatā, so pana nesāṃ nāmaṃattakato bhedo daṭṭhabbo.

Paribhuttakālato paṭṭhāya...pe... parikkhayaṃ gataṃ, “na pana paribhuttappaccayā”ti heṭṭhā vuttanayeneva attho daṭṭhabbo. Caṅgavāreti ūmiyaṃ. Katokāsassa kammaṃsa vasena yathāsamutṭhito rogo ārogyaṃ abhimaddatīti katvā etamatthaṃ dassento “viyā”ti vuttaṃ. Yasmā bhagavā heṭṭhā vuttanayena kappāṃ, kappāvasesaṃ vā ṭhātumaṃ samattho eva, tattakaṃ kālaṃ ṭhāne payoḍḍanābhāvato āyusaṅkhāre ossajjitvā tādisassa kammaṃsa okāsaṃ adāsi, tasmā etamatthaṃ dassento “viyā”tipi vattumaṃ yujjatiyeva.

Kusalaṃ kātappaṃ maññissanti “evaṃ mahapphalaṃ, evaṃ mahānisamsaṃ, mahānubhāvañca taṃ kusala”nti.

Ekassāpi sattaṃsa vaṭṭadukkhavūpasamo buddhānaṃ garutaro hutvā upaṭṭhāti atidullabhabhāvato, tasmā “aparampi passaṭī”tiādi vuttaṃ, svāyamattho māgaṇḍiyasuttaṃ dīpetabbo.

Tatiyaṃ pana kāraṇaṃ sattaṃsa uppajjanakaṃatthapariharaṇanti taṃ dassento puna “aparampi passaṭī”tiādimāha.

Sīhaseyyanti. Ettha sayanaṃ seyyā, sīhassa viya seyyā sīhaseyyā, taṃ sīhaseyyaṃ. Atha vā sīhaseyyanti seṭṭhaseyyaṃ, yadidaṃ atthadvayaṃ parato āgamiṣṣati.

“Vāmena passaṇa sentī”ti evaṃ vuttā kāmaḍḍhiseyyā, dakkhiṇapassaṇa sayāno nāma natthi dakkhiṇahatthassa sarīraggaṇādiyogakkhamato, purisavasena cetamaṃ vuttaṃ.

Ekena passaṇa sayitumaṃ na sakkonti dukkhuppattito.

Ayaṃ sīhaseyyāti ayaṃ evaṃ vuttā sīhaseyyā. “Tejussadattā”ti iminā sīhassa abhīrubhāvaṃ dasseti. Bhīrukā hi sesamigā attano āsayamaṃ pavisitvā santāsapubbakaṃ yathā tathā sayanti, sīho pana abhīrubhāvato satokārī bhikkhu viya satimaṃ upaṭṭhāpetvāva sayati. Tenāha “purimaḍḍade”tiādi. Dakkhiṇe purimaḍḍade vāmaṃsa purimaḍḍadassa ṭhapanavasena dve purimaḍḍade ekasmiṃ ṭhāne ṭhāpetvā. Pacchimaḍḍadeti dve pacchimaḍḍade. Vuttanayeneva idhāpi ekasmiṃ ṭhāne

pādaṭṭhapanam veditabbam, t̥hitokāsasallakkhaṇam abhīrubhāveneva. “Sīsam pana ukkhipitvā”tiādinā vuttā sīhakiriyā anutrāsapabujjhanam viya abhīrubhāvasiddhā dhammatāvasenevāti veditabbā. Sīhavijambhitavijambhanam ativelam ekākārena t̥hapitānam sarīrāvayavānam gamanādikiriyāsu yogyabhāvāpādanattham. Tikkhattum sīhanādanadanam appesakkhamigajātapariharaṇattham.

Seti abyāvaṭabhāvena pavattati etthāti seyyā, catutthajjhānameva seyyā catutthajjhānaseyyā. Kiṃ pana tam catutthajjhānanti? Ānāpānacatutthajjhānam, tato hi vuṭṭhahitvā vipassanam vaḍḍhetvā bhagavā anukkamena aggamaggam adhigantvā tathāgato jātoti. “Tayidaṃ padaṭṭhānam nāma, na seyyā, tathāpi yasmā ‘catutthajjhānā vuṭṭhahitvā samanantarā bhagavā parinibbāyī’ti vakkhati, tasmā lokiyacatutthajjhānasamāpatti eva tathāgataseyyā”ti keci, evaṃ sati parinibbānakālīkāva tathāgataseyyāti āpajjati, na ca bhagavā lokiyacatutthajjhānasamāpajjanabahulo vihāsi. Aggaphalavasena pavattam panettha catutthajjhānam veditabbam. Tattha yathā sattānam niddupagamanalakkhānā seyyā bhavaṅgacittavasena hoti, sā ca nesam paṭhamajātisamanvayā yebhuyyavuttikā, evaṃ bhagavato ariyajātisamanvayam yebhuyyavuttikam aggaphalabhūtam catutthajjhānam “tathāgataseyyā”ti veditabbam. Sīhaseyyā nāma seṭṭhaseyyāti āha “uttamaseyyā”ti.

Natthi etissā uṭṭhānanti anuṭṭhānā, seyyā, tam anuṭṭhānaseyyam. “Ito uṭṭhahissāmī”ti manasikārassa abhāvato “uṭṭhānasaññaṃ manasi karitvā”ti na vuttam. Etthāti etasmim anuṭṭhānaseyyupagamane. Kāyavasena anuṭṭhānam, na cittavasena, cittavasena ca anuṭṭhānam nāma niddupagamananti tadabhāvam dassetum “niddāvasenā”tiādi vuttam. Bhavaṅgassāti niddupagamanalakkhaṇassa bhavaṅgassa.

Sabbapāliphullāti sabbatthakameva vikasanavasena phullā, na ekadesavikasanavasena. Tenāha “sabbe samantato pupphitā”ti. Ekacchannāti samphullapupphehi ekākārena sabbattheva chāditā. Ullokapadumānīti heṭṭhā oloketāni viya tiṭṭhanapadumāni. Morapiñchakalāpo viya pañcavaṇṇapupphasañchāditattā.

Nandapokkharāṇīsambhavānīti nandapokkharāṇītīrasambhavāni. Mahātumbamattanti āḷhakamattam. Pavitṭhānīti khittāni. Sarīrameva okirantīti sarīrameva ajjhokiranti.

Devatānam upakappanacandanacuṇṇānīti satṭhipi paññāsampi yojanāni vāyanakasetavaṇṇacandanacuṇṇāni. Dibbagandhajālacuṇṇānīti dibbagandhadibbacuṇṇāni. Haritālāañjanacuṇṇādīnīpi dibbāni paramasugandhāni evāti veditabbāni. Tenevāha “sabbadibbagandhavāsavikatiyo”ti.

Ekacakkavāḷe sannipatitvā antalikkhe vajjanti mahābhinikkhamanakāle viya.

Tāti devatā. Ganthamānā vāti mālam racantiyo eva. Apariniṭṭhitā vāti yathādhippāyam pariyositā eva. Hatthena hatthanti attano hatthena parassa hattham. Gīvāya gīvanti kaṇṭhagāhavasena attano gīvāya parassa gīvam. Gahetvāti āmasitvā. Mahāyaso mahāyasoti āmeditavasena aññaṃaññaṃ ālāpavacanam.

199. Mahantaṃ ussāhanti tathāgatassa pūjāsakkāravasena pavattiyamānam mahantaṃ ussāham disvā.

Sāyeva pana paṭipadāti pubbabhāgapaṭipadā eva. Anucchavikattāti adhigantabbassa navavidhalokuttaradhammassa anurūpattā.

Sīlanti cārittasīlamāha. Ācārapaññattīti cārittasīlaṃ. Yāva gotrabhutoti yāva gotrabhuññaṃ, tāva pavattetabbā samathavipassanā sammāpaṭipadā. Idāni taṃ sammāpaṭipadaṃ byatirekato, anvayato ca vibhāvetuṃ “tasmā”tiādi vuttaṃ. Jinakāḷasuttanti jinamahāvaḍḍhakinā ṭhapitaṃ vajjetabbagahetabbadhammasandassanakāḷasuttaṃ sikkhāpadamariyādaṃ, upāsakopāsikāvāresu “gandhapūjaṃ mālāpūjaṃ karotī”ti vacanaṃ cārittasīlapakkhe ṭhapetvā karaṇaṃ sandhāya vuttaṃ, tena bhikkhubhikkhunīnampi tathākaraṇaṃ anuññātamevāti daṭṭhabbaṃ.

Ayañhīti dhammānudhammapaṭipadaṃ sandhāya vadati.

Upavāṇattheravaṇṇanā

200. Apanesīti ṭhitappadesato yathā apagacchati, evamakāsi, na pana nibbhacchi. Tenāha “ānando”tiādi. Vuttasadisā vāti samacittapariyāyadesanāyaṃ vuttasadisā eva. Āvārentoti chādentoti.

Yasmā kassapassabuddhassa cetiye ārakkhadevatā ahosi, tasmā therova tejussado, na aññe arahantoti ānetvā yojanā.

Idāni āgamanato paṭṭhāya tamatthaṃ vitthārato dassetuṃ “vipassimhi kira sammāsambuddhe”tiādi āradhāṃ. “Cātumahārājikā devatā”ti idaṃ gobalībaddaṇāyena gahetabbaṃ bhummadevatādīnampi tappariyāpannattā. Tesāṃ manussānaṃ.

Tatthāti kassapassa bhagavato cetiye.

201. Adhivāsentīti rocenti.

Chinnapāto viya chinnapāto, taṃ chinnapātaṃ, bhāvanapuṃsakaniddeso yaṃ. Āvaṭṭantīti abhimukhabhāvena vaṭṭanti. Yattha patitā, tato katipayaratanatṭhānaṃ vaṭṭanavaseneva gantvā puna yathāpatitameva ṭhānaṃ vaṭṭanavasena āgacchanti. Tenāha “āvaṭṭantiyo patitatṭhānameva āgacchantī”ti. Vivaṭṭantīti yattha patitā, tato vinivaṭṭanti. Tenāha “patitatṭhānato parabhāgaṃ vaṭṭamānā gacchantī”ti. Purato vaṭṭanaṃ āvaṭṭanaṃ, itaraṃ tividhampi vivaṭṭananti dassetuṃ “apicā”tiādi vuttaṃ. Devatā dhāretuṃ na sakkoti udakaṃ viya osīdanato. Tenāha “tatthā”tiādi. Tatthāti pakatipathaviyaṃ. Devatā osīdanti dhātūnaṃ saṇhasukhumālabhāvato. Pathaviyaṃ pathaviṃ māpesunti pakatipathaviyaṃ attano sarīraṃ dhāretuṃ samatthaṃ iddhānubhāvena pathaviṃ māpesuṃ.

Kāmaṃ domanasse asatipi ekacco rāgo hotiyeva, rāge pana asati domanassassa asambhavo evāti tadekaṭṭhabhāvatoti āha “vītarāgāti pahīnadomanassā”ti. Sīlāthambhasadisā iṭṭhāniṭṭhesu nibbikāratāya.

Catusaṃvejanīyatṭhānavāṇṇanā

202. Apāraṅgaṅyāti gaṅgāya orambhāge. “Saṅkārachaddakasammajjaniyo gahetvā”tiādi attano attano vasanatṭhāne vattakaraṇākāradassanaṃ. “Evaṃ dvīsu kālesū”tiādi nidassanatthaṃ paccāmasanaṃ, taṃ heṭṭhā adhigataṃ.

Kammasādhano sambhāvanattho bhāvanīya-saddoti āha “manasā bhāvite sambhāvite”ti. Dutiyavikappe pana bhāvanam, vaḍḍhanañca paṭipakkhapahānatoti āha “ye vā”tiādi.

Buddhādīsu tīsu vatthūsu pasannacittassa, na kammaphalasaddhāmattena. Sā cassa saddhāsampadā evaṃ veditabbāti phalena hetuṃ dassento “vattasampannassā”ti āha. Saṃvego nāma sahottappañānam, abhijātiṭṭhānādīnipi tassa uppattihetūni bhavantīti āha “saṃvegajanakānī”ti.

Cetiyapūjanattham cārikā cetiyacārikā. Sagge patiṭṭhahissantiyeva buddhaguṇārammaṇāya kusalacetanāya saggasaṃvattaniyabhāvato.

Ānandapucchākathāvaṇṇanā

203. Etthāti mātugāme. Ayaṃ uttamā paṭipatti, yadidaṃ adassanaṃ, dassanamūlakattā tappaccayānaṃ sabbānatthānaṃ. Lobhoti kāmarāgo. Cittacalanā paṭipattiantarāyakaro cittakkhobho. Murumurāpetvāti saatṭhikaṃ katvā khādane anuravadassanaṃ. Aparimitaṃ kālaṃ dukkhānubhavanaṃ aparicchinnaḍḍhānubhavanaṃ. Vissāsoti visaṅgo ghaṭṭanābhāvo. Otāroti tattha cittassa anuppaveso. Asihatthena veripurisena, pisācenāpi khāditukāmena. Āsīdeti akkamanādivasena bādheyya. Assāti mātugāmassa. Pabbajitehi kattabbakammanti āmisapaṭiggahaṇādi pabbajitehi kātabbaṃ kammaṃ. Satīti vā kāyagatāsati upaṭṭhāpetabbā.

204. Atantibaddhāti abhāravahā. Pesitacittāti nibbānaṃ pati pesitacittā.

205. Vihatenāti kappāsavihananadhanunā pabbajaṭānaṃ vijaṇavasena hatena. Tenāha “supothitenā”ti, asaṅkaraṇavasena suṭṭhu pothitenāti attho, dassanīyasaṃvejanīyaṭṭhānakittanena ca vasanaṭṭhānaṃ kathitaṃ.

Ānandaacchariyadhammavaṇṇanā

207. Theram adisvā āmantesīti tattha adisvā āvajjanto therassa ṭhitatṭhānaṃ, pavattiñca ṇatvā āmantesi.

Kāyakammasa hitabhāvo hitajjhāsayena pavattitattāti āha “hitavuddhiyā katenā”ti. Sukhabhāvo kāyikadukkhābhāvo, cetasikasukhabhāvo cetasikasukhasamuṭṭhitattā cāti vuttaṃ “sukhasomanasseneva katenā”ti. Āvirahovibhāgato advayabhāvato advayenāti imamatthaṃ dassetuṃ “yathā”tiādi vuttaṃ. Satthu khettabhāvasampattiyā, therassa ajjhāsayasampattiyā ca “ettakamida”nti pamāṇaṃ gahetuṃ asakkuṇeyyatāya pamāṇavirahitattā tassa kammassāti āha “cakkavāḷampī”tiādi.

Evaṃ pavattitenāti evaṃ odissakamettābhāvanāya vasena pavattitena. Vivaṭṭūpanissayabhūtaṃ kataṃ upacitaṃ puññaṃ etenāti katapuñño, arahattādhigamāya katādhikāroti attho. Tenāha “abhinīhārasampannosīti dassatī”ti.

208. Katthaci saṅkucitaṃ hutvā ṭhitaṃ mahāpathaviṃ pattharanto viya, paṭisaṃhaṭaṃ hutvā ṭhitaṃ ākāsaṃ vitthārento viya, catusaṭṭhādhikayojanasatasahassubbedhaṃ cakkavāḷagiriṃ adho osārento viya, aṭṭhasaṭṭhādhikasahassayojanasatasahassubbedhaṃ sineruṃ ukkhipento viya, satayojanāyāmavittāraṃ mahājambuṃ khandhe gahetvā cārento viyāti pañca hi upamā hi therassa guṇakathā mahantabhāvadassanatthañceva aññesaṃ

dukkatābhāvadassanattāhañca āgatāva. Eteneva cāti ca-saddena “ahaṃ etarahi arahaṃ sammāsambuddho”, “sadevakasmiṃ lokasmiṃ natthi me paṭipuggalo”ti ca evaṃ ādīnaṃ saṅgaho daṭṭhabbo. Byattoti khandhakosallādisaṅkhātēna veyyattiyēna samannāgato. Medhāvīti medhāsaṅkhātāya sammābhāvitāya paññāya samannāgato.

209. Paṭisanthāradhammanti pakaticārittavasena vuttaṃ, upagatānaṃ pana bhikkhūnaṃ bhikkhunīnañca pucchāvissajjanavasena ceva cittarucivasena ca yathākālaṃ dhammaṃ desetiyeva, upāsakopāsikānaṃ pana upanisinnakathāvasena.

Mahāsudassanasuttadesanāvaṇṇanā

210. Khuddaka-saddo patirūpavācī, ka-saddo appatthoti āha “khuddakanagarakeṭi nagarapatirūpake sambādhe khuddakanagarake”ti. Dhuparavisālasaṅṭhānatāya taṃ “ujjaṅgalanagaraka”nti vuttanti āha “visamanagarake”ti. Aññesaṃ mahānagarānaṃ ekadesappamāṇatāya sākhasādise. Ettha ca “khuddakanagarake”ti iminā tassa nagarassa appakabhāvo vutto, “ujjaṅgalanagarake”ti iminā bhūmivipattiyā nihīnabhāvo, “sākhanagarake”ti iminā appadhānabhāvo. Sārappattāti vibhavasārādinā sāramahattaṃ pattā.

Kahāpaṇasakaṭanti ettha “dvikumbhaṃ sakaṭaṃ. Kumbho pana dasambaṇo”ti vadanti. Dve pavisantīti dve kahāpaṇasakaṭāni dve āyavasena pavisanti.

Subhikkhāti sulabhāhārā, sundarāhārā ca. Tenāha “khajjabhojjasampannā”ti. Saddaṃ karonteti ravasārinā tuṭṭhabhāvena koñcanādaṃ karonte. Avivittāti asuññā, kadāci ratho paṭhamaṃ gacchati, taṃ añño anubandhanto gacchati, kadāci dutiyaṃ vuttaratho paṭhamaṃ gacchati, itaro taṃ anubandhati evaṃ aññamaññaṃ anubandhamānā. Etthāti kusāvatinagare. Tassa mahantabhāvato ceva iddhādibhāvato ca niccaṃ payojitāneva bheriādīni tūriyāni, samma sammāti vā aññamaññaṃ piyālāpasaddo samma-saddo. Kaṃsatālādisabbatālāvacarasaddo tāla-saddo, kūṭabheri-saddo kumbhathūṇasaddo.

Evarūpā saddā honti kacavarākiṇṇavīthitāya, araññe kandaṃulapaṇṇādiggahaṇāya, tattha dukkhajīvatāya cāti yathākkamaṃ yojetabbaṃ. Idha na evaṃ ahosi devaloke viya sabbaso paripuṇṇasampattikatāya.

Mahantaṃ kolāhalanti saddhāsampannānaṃ devatānaṃ, upāsakānañca vasena purato purato mahatī ugghosanaṃ hoti. Tattha bhagavantaṃ uddissa katassa vihārassa abhāvato, bhikkhusaṅghassa ca mahantabhāvato te āgantvā...pe... pesesi. Pesento ca “kathañhi nāma bhagavā pacchime kāle attano pavattiṃ amhākaṃ nārocesi, nesaṃ domanassaṃ mā ahosī”ti “ajja kho vāsetṭhā”tiādinā sāsanaṃ pesesi.

Mallānaṃ vandanāvaṇṇanā

211. Aghaṃ dukkhaṃ āventi pakāsentīti aghāvino, pākāṭibhūta dukkhāti āha “uppannadukkhā”ti. Nātisālohitabhāvena kulaṃ parivattati etthāti kulaparivattaṃ. Taṃ taṃkulīnabhāgena ṭhito sattanikāyo “kulaparivattaso”ti vuttanti āha “kulaparivatta”nti. Te pana taṃtaṃkulaparivattaparicchinā mallarājāno tasmaṃ nagare vīthiādisabhāgena vasantīti vuttaṃ “vīthisabhāgena ceva racchāsabhāgena cā”ti.

Subhaddaparibbājakavatthuvaṇṇanā

212. Kaṅkhā eva kaṅkhādhhammo. Ekato vāti bhūmiṃ avibhajitvā sādhāraṇatova. Bījato ca aggaṃ gahetvā āhāraṃ sampādetvā dānaṃ bijaggaṃ. Gabbhakāleti gabbhadhāraṇato paraṃ khīraggaṇakāle. Tenāha “gabbhaṃ phāletvā khīraṃ niharitvā”tiādi. Puthukakāleti sassānaṃ nātipakke puthukayogyaphalakāle. Lāyanagganti pakkassa sassassa lavane lavanārambhe dānaṃ adāsī. Lunassa sassassa veṇivasena bandhitvā ṭhapanāṃ veṇikaraṇaṃ. Tassa ārambhe dānaṃ veṇaggaṃ. Veṇiyo pana ekato katvā rāsikaraṇaṃ kalāpo. Tattha aggadānaṃ kalāpaggaṃ. Kalāpato niharitvā maddane aggadānaṃ khalaggaṃ. Madditaṃ ophuṇitvā dhañṇassa rāsikaraṇe aggadānaṃ khalabhaṇḍaggaṃ. Dhañṇassa khalato koṭṭhe pakkhipane aggadānaṃ koṭṭhaggaṃ. Uddharitvāti koṭṭhato uddharitvā.

“Nava aggadānāni adāsī”ti iminā “kathaṃ nu kho ahaṃ satthu santike aggatova mucceyya”nti aggaḍḍadānavasena vivaṭṭūpanissayassa kusalassa katūpacittatā, ñāṇassa ca tathā paripākaṃ gatattā aggaḍḍhammadeśanāya tassa bhājanabhāvaṃ dasseti. Tenāha “imaṃ aggaḍḍhammaṃ tassa desessāmī”tiādi. Ohīyitvā saṅkocaṃ āpajjitvā.

213. Aññātukāmovā na sandiṭṭhiṃ parāmāsī. Abbhaññimsūti sandehajātassa pucchāvacananti katvā jāniṃsūti atthamāha. Tenāha pāliyaṃ “sabbeva na abbhaññimsū”ti. Nesanti pūraṇādīnaṃ. Sā paṭiññāti “karoto kho mahārāja kārayato”tiādinā paṭiññātā, sabbaññupaṭiññā eva vā. Niyyānikāti sappāṭihāriyā, tesāṃ vā siddhantaṣaṅkhātā paṭiññā vaṭṭato nissaraṇaṭṭhena niyyānikāti. Sāsanassa sampattiyā tesāṃ sabbaññutaṃ, tabbipariyāyato ca asabbaññutaṃ gacchatīti daṭṭhabbaṃ. Tenāha “tasmā”tiādi. Atthābhāvatoti subhaddassa sādhetabbaatthābhāvato. Okāsābhāvatoti tathā vitthāritaṃ katvā dhammaṃ desetum avasarābhāvato. Idāni tameva okāsābhāvaṃ dassetum “paṭhamayāmasmi”ntiādi vuttaṃ.

214. Yesaṃ samaṇabhāvakarānaṃ dhammānaṃ sampādanena samaṇo, te pana ukkaṭṭhaniddesena ariyamaggaḍḍhammāti catumaggasaṃsiddhiyā pāliyaṃ cattāro samaṇā vuttāti te bāhirasamaye sabbena sabbaṃ natthīti dassento “paṭhamo sotāpannasamaṇo”tiādimāha. Purimadesanāyāti “yasmiṃca kho, subhadda, dhammavinaye”tiādinā vuttāya desanāya. Byatirekato, anvayato ca adhippeto attho vibhāvīyatīti paṭhamanayopettha “purimadesanāyā”ti padena saṅgahito vāti daṭṭhabbo. Attano sāsanaṃ niyamento āha “imasmīṃ kho”ti yojanā. Āraddhavipassakehīti samādhikammikavipassakehi, sikhāppattavipassake sandhāya vuttaṃ, na paṭṭhapitavipassane. Apare pana “bāhirakasamaye vipassanārambhassa ganthopi natthevāti avisesavacanameta”nti vadanti. Adhigataṭṭhānanti adhigatassa kāraṇaṃ, tadatthaṃ pubbabhāgapāṭipadanti attho, yena sotāpattimaggo adhigato, na uparimaggo, so sotāpattimagge ṭhito akuppadhammatāya tassa, tattha vā siddhito ṭhitapubbo bhūtapubbagatīyāti sotāpattimaggaṭṭho sotāpanno, na sesaariyā bhūmantaruppattito. Sotāpanno hi attanā adhigataṭṭhānaṃ sotāpattimaggaṃ añṇassa kathetvā sotāpattimaggaṭṭhaṃ kareyya, na aṭṭhamako asambhavato. Esa nayo sesamaggaṭṭhesūti etthāpi imināva nayena attho veditabbo. Paguṇaṃ kammaṭṭhānanti attano paguṇaṃ vipassanākammaṭṭhānaṃ, eteneva “avisesavacana”nti vādo paṭikkhittoti daṭṭhabbo.

Sabbaññutaññāṇaṃ adhippetam. Tañhi sabbañneyyadhammāvabodhane “kusalaṃ chekaṃ nipuṇa”nti vuccati tattha asaṅgaappaṭihatam pavattatīti katvā. Samadhikāni ekena vassena. Ñāyanti etena catusaccadhammaṃ yāthāvato paṭivijjhantīti ñāyo,

lokuttaramaggoti āha “ariyamaggadhammassā”ti. Padissati etena ariyamaggo paccakkhato dissatīti padeso, vipassanāti vuttaṃ “padese vipassanāmagge”ti. Samaṇopīti ettha pi-saddo “padesavattī”ti etthāpi ānetvā sambandhitabboti āha “padesavatti...pe... natthīti vuttaṃ hotī”ti.

215. Soti tathāvutto antevāsī. Tenāti ācariyena. Attano ṭhāne ṭhapito hoti parapabbājanādīsu niyuttattā.

Sakkhisāvakoti paccakkhasāvakoti, sammukhasāvakoti attho. Bhagavati dharamāneti dharamānassa bhagavato santike. Sesadvayepi ese va nayo. Sabbopi soti sabbo so tividhopi. Ayaṃ pana arahattaṃ patto, tasmā paripuṇṇagatāya matthakappatto pacchimo sakkhisāvakoti.

Pañcamabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Tathāgatapacchimavācāvaṇṇanā

216. Tanti bhikkhusaṅghassa ovādakaṅgaṃ dassetuṃ...pe... vuttaṃ dhammasaṅgāhakehīti adhippāyo. Suttābhidhammasaṅgahitassa dhammassa atisaṃjjanāṃ sambodhanaṃ desanā, tasseeva pakārato ñāpanāṃ veneyyasantāne ṭhapanāṃ paññāpananti “dhammopi desito ceva paññatto cā”ti vuttaṃ. Tathā vinayatantisāṅgahitassa kāyavācānaṃ vinayanato “vinayo”ti laddhādhivacanassa atthassa atisaṃjjanāṃ sambodhanaṃ desanā, tasseeva pakārato ñāpanāṃ asaṅkarato ṭhapanāṃ paññāpananti “vinayopi desito ceva paññatto cā”ti vuttaṃ. Adhisīlasikkhāniddesabhāvena sāsanaṃ mūlabhūtatā vinayo paṭhamāṃ sikkhitabboti taṃ tāva ayamuddesaṃ sarūpato dassento “mayā hi vo”tiādimāha. Tattha sattāpattikkhandhavasenāti sattannaṃ āpattikkhandhānaṃ avītikkamanīyatāvasena. Satthukiccaṃ sādheyyatīti “idaṃ vo kattabbaṃ, idaṃ vo na kattabba”nti kattabbākattabbassa vibhāgena anusāsanato.

Tena tenākārenāti tena tena veneyyānaṃ ajjhāsayanurūpena pakārena. Ime dhammeti ime sattatimsabodhipakkhiyadhamme. Tappadhānattā suttantadesanāya “suttantapiṭakaṃ desita”nti vuttaṃ. Satthukiccaṃ sādheyyatīti taṃtaṃcariyānurūpaṃ sammāpaṭipattiyā anusāsanato. Kusalākusalābyākata vasena nava hetū. “Satta phassā”tiādi sattaviññādhātusampayogavasena vuttaṃ. Dhammānulome tikapaṭṭhānādayo cha, tathā dhammapaccanīye, dhammānulomapaccanīye, dhammapaccanīyānulometi catuvīsati samantapaṭṭhānāni etassāti catuvīsatisamantapaṭṭhānaṃ, taṃ pana paccayānulomādivasena vibhajiyamānaṃ aparimāṇanayaṃ evāti āha “anantanayamahāpaṭṭhānapaṭimaṇḍita”nti. Satthukiccaṃ sādheyyatīti khandhādivibhāgena ñāyamānaṃ catusaccasambodhāvahattā satthārā sammāsambuddhena kātābbakiccaṃ nipphādessati.

Ovadissanti anusāssanti ovādānusāsanīkicanipphādanato.

Cārittanti samudācārā, navesu piyālāpaṃ vuḍḍhesu gāravālāpanti attho. Tenāha “bhanteti vā āyasmāti vā”ti. Gāravavacanaṃ hetuṃ yadidaṃ bhanteti vā āyasmāti vā, loke pana “tatra bhava”nti, “devānaṃ piyā”ti ca gāravavacanameva.

“Ākaṅkhamāno samūhanatū”ti vutte “na ākaṅkhamāno na samūhanatū”tipi vuttameva hotīti āha “vikappavacaneneva ṭhapesī”ti. Balanti ñāṇabalaṃ. Yadi asamūhananaṃ diṭṭhaṃ, tadeva ca icchitaṃ, atha kasmā bhagavā “ākaṅkhamāno

samūhanatū”ti avocāti? Tathārūpapuggalajjhāsayasena. Santi hi keci khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samādāya samvattitum anicchantā, tesam tathā avuccamāne bhagavati vighāto uppajjeyya, tam tesam bhavissati dīgharattam ahitāya dukkhāya, tathā pana vutte tesam vighāto na uppajjeyya “amhākaṃ evāyaṃ doso, yato amhesu eva keci samūhananaṃ na icchantī”ti. Keci “sakalassa pana sāsanaṃ saṅghāyattabhāvakaraṇattham tathā vutta”nti vadanti. Yañca kiñci satthārā sikkhāpadaṃ paññattam, tam samaṇā sakyaputtiyā sirasā sampatiṇṇhitvā jīvitam viya rakkhanti. Tathā hi te “khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni ākaṅkhamāno saṅgho samūhanatū”ti vuttepi na samūhaniṃsu, aññadatthu “purato viya tassa accayepi rakkhiṃsu evā”ti satthusāsanassa, saṅghassa ca mahantabhāvadassanattampi tathā vuttanti daṭṭhabbam. Tathā hi āyasmā ānando, aññepi vā bhikkhū “katamaṃ pana bhante khuddakaṃ, katamaṃ anukhuddaka”nti na pucchiṃsu samūhanajjhāsayasseva abhāvato.

Na tam evaṃ gahetabbanti “nāgasenatthero khuddānukhuddakaṃ jānātī”tiādinaṃ vuttam tam nesaṃ vacanaṃ iminā vuttākārena na gahetabbam adhippāyassa aviditattā. Idāni tam adhippāyaṃ vibhāvetum “nāgasenatthero hī”tiādi vuttam. Yasmā nāgasenatthero paresam vādapathopacchedanattam saṅgītikāle dhammasaṅgāhakamahātherehi gahitakoṭṭhāsesu ca antimakoṭṭhāsameva gahetvā milindarājānaṃ paññāpesi. Mahākassapatthero pana ekasikkhāpadampi asamūhanitukāmatāya tathā kammavācam sāveta, tasmā tam tesam vacanaṃ tathā na gahetabbam.

217. Dveḷhakanti dvidhāgāho, anekamaṃsaggāhoti attho. Vimaṭṭi saṃsayāpatti. Tenāha “vinicchitum asamatthatā”ti. Tam vo vadāmīti tam saṃsayavantaṃ bhikkhum sandhāya vo tumhe vadāmi.

Nikkaṅkhabhāvapaccakkhakarāṇaṇāṃ yevāti buddhādīsu tesam bhikkhūnaṃ nikkaṅkhabhāvassa paccakkhakāriyābhāvato tamattam paṭivijjhitvā ṭhitam sabbaññutaññāṇameva. Ettha etasmiṃ atthe.

218. Appamajjanaṃ appamādo, so pana atthato ñāṇūpasañhitā sati. Yasmā tattha satiā byāpāro sātisayo, tasmā “satiavippavāsenā”ti vuttam. Appamādapadeyeva pakkhipitvā adāsi tam atthato, tassa sakalassa buddhavacanassa saṅgaṇhanato ca.

Parinibbutakathāvaṇṇanā

219. Jhānādīsu, citte ca paramukkaṃsagatavasābhāvatāya “ettake kāle ettakā samāpattiyo samāpajjitvā parinibbāyissāmī”ti kālaparicchedam katvā samāpatti samāpajjanaṃ “parinibbānaparikamma”nti adhippetam. Theroti anuruddhatthero.

Ayampi cāti yathāvuttapañcasatṭhiyā jhānānaṃ samāpannabhāvakathāpi saṅkhepakathā eva, kasmā? Yasmā bhagavā tadāpi devasikaṃ vaḷaṇṇanasamāpattiyo sabbāpi aparihāpetvā samāpajji evāti dassento “nibbānapuraṃ pavisanto”tiādimāha.

Imāni dvepi samanantarāneva paccavekkhaṇāyapi yebhuyyenānantariyakatāya jhānapakkhikabhāvato, yasmā bhavaṅgacittam sabbapacchimam, tato bhavato cavanato “cutī”ti vuccati, tasmā na kevalam ayameva bhagavā, atha kho sabbepi sattā bhavaṅgacitteneva cavantīti dassetum “ye hi keci”tiādi vuttam.

220. Paṭibhāgapuggalavirahitoti sīlādiguṇehi asadisatāya sadisapuggalarahito.

221. Saṅkhārā vūpasamanti etthāti vūpasamoti evaṃsaṅkhātāṃ ñātāṃ kathitaṃ nibbānaṃ.

222. Yanti paccatte upayogavacananti āha “yo kālaṃ akarī”ti.

Suvikasitenevāti pītisomanassayogato suṭṭhu vikaṣitena muditena. Vedanaṃ adhivāsesi abhāvasamudayo kato suṭṭhu pariññātattā. Anāvaraṇavimokkho sabbaso nibbutabhāvato.

223. Ākaronti attano phalāni samānākāre karontīti ākārā, kāraṇāni. Sabbākāravaruṇeteti sabbehi ākāravarehi uttamakāraṇehi sīlādiguṇehi samannāgateti attho.

225. Kathaṃbhūtāti kīdisābhūtā.

Cullakaddhānanti parittaṃ kālaṃ dvattināḍḍikāmattaṃ velaṃ.

Buddhasarīrapūjāvaṇṇanā

227. Kaṃsatāḷādi tāḷaṃ avacarati etthāti “tāḷāvacara”nti vuccati ātatāditūriyabhaṇḍaṃ. Tenāha “sabbāṃ tūriyabhaṇḍa”nti.

Dakkhiṇadisābhāgenevāti aññena disābhāgena anāharitvā yamakasālānaṃ ṭhānato dakkhiṇadisābhāgeneva, tatopi dakkhiṇadisābhāgaṃ haritvā netvā.

Jetavanasadiseti sāvatthiyā jetavanasadise ṭhāne, “jetavanasadise ṭhāne”tipi pāṭho.

228. Pasādhanamaṅgalasālāyāti abhisekakāle alaṅkaraṇamaṅgalasālāya.

229. Devadāniyoti tassa corassa nāmaṃ.

Mahākassapaṭṭheravatthuvaṇṇanā

231. Pāvāyāti pāvā nagarato. Āvajjanapaṭibaddhattā jānanassa anāvajjitattā satthu parinibbānaṃ ajānanto “dasabalaṃ passissāmī”ti thero cintesi, satthu sarīre vā satthusaññaṃ uppādentō tathā cintesi. Tenevāha “atha bhagavantaṃ ukkhipitvā”ti. “Dhuvaṃ parinibbuto bhavissatī”ti cintesi pārisesaññāyena. Jānantopi thero ājīvakaṃ pucchiyeva, pucchane pana kāraṇaṃ sayameva pakāsetuṃ “kiṃ panā”tiādi āraddhaṃ.

Ajja sattāhapaṇinibbutoti ajja divasato paṭilomato sattame ahani parinibbuto.

232. Nāḷiyā vāpakenāti nāḷiyā ceva thavikāya ca.

Mañjuketi mañjubhāṇine madhurassare. Paṭibhāneyyaketi paṭibhānavante. Bhuñjitvā pāṭabbayāgūti paṭṭhamaṃ bhuñjitvā pivitabbayāgu.

Tassāti subhaddassa vuḍḍhapabbajitassa.

Ārādhitasāsaneti samāhitasāsane. Alanti samattho. Pāpoti pāpapuggalo.

Osakkāpetunti hāpetuṃ antaradhāpetuṃ.

Pañhavārāti pañhā viya vissajjanāni “yasmiṃ samaye kāmāvacaraṃ kusalaṃ cittaṃ uppannaṃ hotī”tiādinā, “yasmiṃ samaye rūpūpapattiyā maggaṃ bhāvetī”tiādinā ca pavattāni ekaṃ dve bhūmantarāni. Mūle naṭṭhe pisācasadisā bhavissāmāti yathā rukke adhivattho pisāco tassa sākāparivāre naṭṭhe khandhaṃ nissāya vasati, khandhe naṭṭhe mūlaṃ nissāya vasati, mūle pana naṭṭhe anissayova hoti, tathā

bhavissāmāti attho. Atha vā mūle naṭṭheti pisācena kira rukkhagacchādīnaṃ kañcideva mūlaṃ chinditvā attano puttassa dinnaṃ, yāva taṃ tassa hatthato na vigacchati, tāva so taṃ padesaṃ adissamānarūpo vicarati. Yadā pana tasmīṃ kenaci acchinnabhāvena vā sativippavāsavasena vā naṭṭhe manussānampi dissamānarūpo vicarati, taṃ sandhāyāha “mūle naṭṭhe pisācasadisā bhavissāmā”ti.

Maṃ kāyasakkiṃ katvāti taṃ paṭipadaṃ kāyena sacchikatavantaṃ tasmā tassā desanāya sakkebhūtaṃ maṃ katvā. Paṭicchāpesi taṃ paṭicchāpanaṃ kassapasuttena dīpetabbaṃ.

233. Candanaghaṭikābhūllato candanacitakā.

Taṃ sutvāti taṃ āyasmatā anuruddhattherena vuttaṃ devatānaṃ adhippāyaṃ sutvā.

234. Dasikatantaṃ vāti paliveṭṭhitaahatakāsikavatthānaṃ dasaṭṭhānena tantumattampi vā. Dārukkhandhaṃ vāti candanādicitakadārukkhandhaṃ vā.

235. Samudāyesu pavattavohārānaṃ avayavesu dissanato sarīrassa avayavabhūtāni aṭṭhīni “sarīrānī”ti vuttāni.

Na vippakiriṃsūti sarūpeneva ṭhitāti attho. “Sesā vippakiriṃsū”ti vatvā yathā pana tā vippakiṇṇā ahesuṃ, taṃ dassetuṃ “tatthā”tiādi vuttaṃ.

Udakadhārā nikkhamitvā nibbāpesunti devatānubhāvena. Evaṃ mahatiyo bahū udakadhārā kimatthāyāti āha “bhagavato citako mahanto”ti. Mahā hi so vīsaratanasatiko. Aṭṭhadantakehīti naṅgalehi aṭṭheva hi nesaṃ dantasadisāni potthāni honti, tasmā “aṭṭhadantakānī”ti vuccati.

Dhammakathāva pamāṇanti ativiya acchariyabbhutaabhāvato passantānaṃ, suṇantānaṃ sātisaṃ pasādāvaabhāvato, savisesaṃ buddhānubhāvadīpanato. Parinibbutassa hi buddhassa bhagavato evarūpo ānubhāvoti taṃ pavattiṃ kathentānaṃ dhammakathikānaṃ attano ñāṇabalānurūpaṃ pavattiyamānā dhammakathā evettha pamāṇaṃ vaṇṇetabbassa atthassa mahāvisayattā, tasmā vaṇṇanābhūmi nāmesāti adhippāyo. Catujjātiyagandhaparibhaṇḍaṃ kāretvāti tagarakuṇḍumayavanapupphatamālapattāni pisitvā katagandhena paribhaṇḍaṃ kāretvā. Khacitvāti tattha tattha olambanavasena racetvā, gandhavatthūni gahetvā ganthitamālā gandhadāmāni ratanāvaḷiyo ratanadāmāni. Bahikilañjaparikkhepassa, antosāṇiparikkhepassa karaṇena sāṇikilañjaparikkhepaṃ kāretvā. Vātaggāhiniyo paṭākā vātaṭākā. Sarabharūpapādako pallaṅko sarabhamayapallaṅko, tasmīṃ sarabhamayapallaṅke.

Sattihatthā purisā sattiyo taṃsahacaraṇato yathā “kuntā pacarantī”ti, tehi samantato rakkhāpanaṃ pañcakaraṇanti āha “sattihatthehi purisehi parikkhipāpetvā”ti. Dhanūhīti etthāpi eseṇa nayo. Sannāhagavacchikaṃ viya katvā nirantarāvaṭṭhitaārakkhasannāhena gavacchijālaṃ viya katvā.

Sādhukīlīṇanti saparahitaṃ sādhanatṭhena sādhu, tesāṃ kīlitaṃ uḷārapuñṇapasavanato, samparāyikatthāvirodhikaṃ kīlāvihāraṇti attho.

Sarīradhātuvibhajanaṇṇanā

236. Imināva niyāmenāti yena nīhārena mahātale nisinno kañci parihāraṃ akatvā kevalaṃ iminā niyāmeneva. Supinakoti dussupinako. Dukūladupaṭṭaṃ nivāsetvāti dve dukūlavatthāni ekajjhaṃ katvā nivāsetvā. Evañhi tāni sokasamappitassāpi abhassitvā tiṭṭhanti.

Abhisekasiñcakoti rajjābhiseke abhisekamaṅgalasiñcako uttamamaṅgalabhāvato. Visaññi jāto yathā taṃ bhagavato guṇavisesāmatarasaññutāya avaṭṭhitapemo pothujjanikasaddhāya patitṭhitapasādo katūpakāratāya sañjanitacittamaddavo.

Suvaṇṇabimbisakavaṇṇanti suviracita apassenasadisaṃ.

Kasmā panettha pāveyyakā pāḷiyaṃ sabbapacchato gahitā, kiṃ te kusinārāya āsannatarāpi sabbapacchato uṭṭhitā? Āma, sabbapacchato uṭṭhitāti dassetuṃ “tattha pāveyyakā”tiādi vuttaṃ.

Dhātupāsanatthanti satthu dhātūnaṃ payirupāsanāya. Nesaṃ pakkhā ahesuṃ “ñāyena tesāṃ santakā dhātuyo”ti.

237. Doṇagajjitaṃ nāma avoca satthu avatthattayūpasamhitā. Etadatthameva hi bhagavā maggaṃ gacchanto “pacchato āgacchanto doṇo brāhmaṇo yāva me padavaḷaṇjaṃ passati, tāva mā vigacchatū”ti adhiṭṭhāya aññatarasmim rukkhamaṇe nisīdi. Doṇopi kho brāhmaṇo “imāni sadevake loke aggapuggalassa padānī”ti sallakkhento padānusārena satthu santikaṃ upagacchi, satthāpissa dhammaṃ desesi, tenapi so bhagavati nivṛṭṭhasaddho ahosi. Etadavoca, kiṃ avocāti āha “suṇantu...pe... avocā”ti.

Kāyena ekasannipātā vācāya ekavacanā abhinnavacanā evaṃ samaggā hotha. Tassa panidaṃ kāraṇanti āha “sammodamānā”ti. Tenāha “cittenāpi aññamaññaṃ sammodamānā hothā”ti.

238. Tato tato samāgatasaṅghānanti tato tato attano vasanaṭṭhānato samāgantvā sannipatitabhāvena samāgatasaṅghānaṃ. Tathā samāpatitasamūhabhāvena samāgatagaṇānaṃ. Vacanasampañchanena paṭissuṇitvā.

Dhātuthūpapūjāvaṇṇanā

239. Yakkhaggāho devatāveso. Khipitakaṃ dhātukkhobhaṃ uppādetvā khipitakarogo. Arocako āhārassa aruccanarogo.

Sattamadivaseti sattavassasattamāsato parato sattame divase. Balānurūpenāti vibhavabalānurūpena.

Pacchā saṅgītikārakāti dutiyaṃ tatiyaṃ saṅgītikārakā. Dhātūnaṃ antarāyaṃ disvāti tattha tattha cetiye yathāpatiṭṭhāpitabhāveneva ṭhitānaṃ dhātūnaṃ micchādiṭṭhikānaṃ vasena antarāyaṃ disvā, mahādhātunidhānena sammadeva rakkhitānaṃ anāgate asokena dhammarañña tato uddharitvā vitthāritabhāve kate sadevakassa lokassa hitasukhāvahabhāvañca disvāti adhippāyo. Paricaraṇamattamevāti gahetvā paricaritabbadhātumattameva. Rājūnaṃ hatthe ṭhapetvā, na cetiyesu. Tathā hi pacchā asokamahārājā cetiyesu dhātūnaṃ na labhati.

Purimaṃ purimaṃ katassa gaṇhanayogyaṃ pacchimaṃ pacchimaṃ kārento aṭṭha aṭṭha haricandanādīmāye karaṇḍe ca thūpe ca kāresi. Lohitacandanamayādīsipi eseṇa nayo. Maṇikaraṇḍesūti lohitaṅkamasāragallaphalikamāye ṭhapetvā

avasesamañivicittakesu karaṇḍesu.

Thūpārāmacetiyappamāṇanti devānaṃpiyatissamahārājena kāritacetiyappamāṇaṃ.

Mālā mā milāyanti “yāva asoko dhammarājā bahi cetiyāni kāretuṃ ito dhātuyo uddharissati, tāva mālā mā milāyanti”ti adhiṭṭhahitvā. Āviñchanarajjuyanti aggaḷāviñchanarajjuyāṃ. Kuñcikamuddikanti dvāravivaraṇatthaṃ kuñcikañceva muddikañca.

Vāḷasaṅghātayanti kukkulaṃ paṭibhayadassanaṃ
aññaṃaññaṃpaṭibaddhagamanāditāya saṅghāṭitarūpakayantaṃ yojesi. Tenāha
“kaṭṭharūpakānī”tiādi. Āṇiyā bandhitvāti anekakaṭṭharūpavicittayantaṃ attano
devānubhāvena ekāya eva āṇiyā bandhitvā vissakammo devalokameva gato.
“Samantato”tiādi pana tasmīṃ dhātunidāne ajātasattuno
kiccavisesānuṭṭhānadassanaṃ.

“Asukaṭṭhāne nāma dhātunidhāna”nti raññaṃ pucchite “tasmīṃ sannipāte
visesalābhino nāhesu”nti keci. “Attānaṃ nigūhitvā tassa vuḍḍhatarassa vacanaṃ
nissāya vīmaṃsanto jānissatīti na kathesu”nti apare. Yakkhadāsaketi
upahārādividhinā devatāvesanake bhūtāvigghāke.

Imaṃ padanti “evametaṃ bhūtapubba”nti dutiyasaṅgītikārehi ṭhapitaṃ imaṃ
padaṃ. Mahādhātunidhānaṃpi tassa atthaṃ katvā tatiyasaṅgītikārāpi ṭhapiṃsu.

Mahāparinibbānasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 1. The Collection of the Long Discourses - Subcommentaries. 2. Subcommentary on the Great Chapter. 3. Commentary on the Great Discourse on the Final Nibbāna Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org